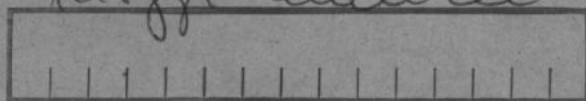

gyűjtő: Sura Maria
gyűlés ideje:

Tartalom, a záróoldalsó
könyvet érintő és
tárgyi emlékei

(m: Somogy megye névjegykönyve)

Tervezés: 58 lap

Földrajzi mutató; Somogy megye
kiszámlálts; XXXIII. 5.

Seltaróds; 2001.

HALASPACK RT.

A SZAKRÁLIS KÖRNYEZET ÉPÍTÉSZETI ÉS TÁRGYI EMLÉKEI

A szakrális táj kialakulásának történeti előményei

Somogyország, az államalapításkori vármegye területe, a kezdetektől a veszprémi egyházmegyéhez tartozott.(HERMANN E.,1973. 28.,GUTHEIL J., 1979 . 49., SZÁNTÓ K., 1987. 313.)

A nagy kiterjedésű veszprémi püspökség korábban magába foglalta Veszprém és Somogy megye teljes területét, valamint a mai Fejér, Zala és Baranya megyék egy részét is. A középkorban Somogyban az esperesi kerületek beosztása a földrajzi fekvéshez igazodott.(HOSS J., 1948. 5.)

A legutóbbi átszervezés során, II. János Pál pápa jóváhagyásával, 1993. V. 30.-tól alakult Kaposvárott új püspökség. Az új egyházmegye Somogy területét foglalja magába.

Kutatásunk térbeli kerete a millenniumi Somogy vármegye, amelynek területe helyenként eltért a jelenlegi megyehatártól. Témánk szempontjából említésre méltó pl. *Szigetvár-Turbék*. A mezőváros és szűkebb környéke közigazgatási szempontból 1950. május 31-ig Somogy megyéhez, egyházi igazgatás tekintetében korábban a pécsi püspökséghez tartozott.Ez utóbbi jelenleg is fennáll.

A szakrális táj kialakulását évszázadok történelmi és vallási tényezői formálták.

A korai egyházi állapotokra vonatkozóan tanulságosak Somogy megye földrajzi nevei. Számos „szentegyháza” előtagú helynév: - dülő, - puszta,- mező, - tető, - tó szókapcsolatokban, ill. a „pusztaszentegyház” megjelölés, utal a hódoltság során elpusztult egykori templomos helyekre.

A földrajzi nevek más összefüggésben rávilágítanak a középkori szentisztelet kultuszrétegeire is. A veszprémi egyházmegye védőszentje az alapítás idejétől Szt. Anna. Vele együtt különösen kedvelt Szt. György és Szt. Mihály tisztelete. Ennek hagyományát nemcsak egykori templomaink, hanem számos kápolna titulusa is megőrizte.

A népi hitélet táji kereteinek, kialakításában jelentős szerepet játszottak a szerzetesrendek (bencések, jezsuiták). Tevékenységük a középkortól átívelte a hódoltság időszakát is, részben megőrizve a régi kultuszformákat.

A ferencesek lelkipásztori tevékenysége Somogyban már a középkortól ismert. Segesden 1290-től, Igalban és Köröshegyen a XV. században, Hedrehelyen 1504-ben, Csákányban 1531-ben alapítottak kolostort. A hódoltság időszakában, - hasonlóan a pécsi egyházmegyéhez - , a lelkipásztori teendők ellátására, bosnyák ferencesek is járták a vidéket.

1725-ben Andocson elkezdték a rendház építését, 1731-től Nagyatádon, 1740-től pedig Mesztegnyőn alapítottak kolostort (MARICS J., 1995. 205.)

A megyében évszázadok során többségében magyarok éltek a horvátokkal együtt. Felekezeti szempontból a lakosság főleg római katolikus volt. A magyar népesség, különösen a belső somogyi kistájon korán tért protestáns hitre.

A reformáció térhódítása Somogyban az 1520-as évektől kísérhető nyomon. Kezdetben a lutheri tanok, később a kálvini hit terjedt el. Dévai Bíró Mátyás valamint Szegedi Kis István lelkészek térítő tevékenysége nyomán főleg a Dráva mentén és a belső- somogyi területen erősödött meg a protestáns vallásgyakorlat. Az új hit terjedése a török hódoltság idején felgyorsult.

A somogyi protestáns gyülekezetek működését a 18. században meglehetősen korlátozták. A korabeli egyházlátogatások részletes leírást nyújtanak arról, hogy a katolikusoktól korábban rekvirált kőtemplomaikat vissza kellett szolgáltatniuk. Helyette csak fatemplomok építését engedélyezték. Ezek megvalósulása sok esetben a kegyúr jóindulatán múlt.

A megye református népessége jelenleg a Dunántúli Református Egyházkerülethez -, ezen belül a Somogyi egyházmegyéhez tartozik. (TAKÁCS 1992: 9.)

A somogyi evangélikusok 1735 óta a Dunántúli Egyházkerület tagjai. A trianoni békeszerződést (1920) követően a területelcsatolások miatt a Déli Egyházkerülethez, ezen belül a Somogy-Zalai egyházmegyéhez kerültek át. (BUCSAY 1985: 263., FOLTIN 1992: 26.)

A vallásos környezet megújulása a török hódoltságot követően, Somogyban, már a 18. század első negyedében megindult. Az egyházmegye újraszervezése Széchenyi Pál veszprémi püspök (1687-1710) időszakában kezdődhetett el. Ennek jegyében a lakosság elsősorban az elpusztult templomokat állította helyre.,...A végleges újjáépítésig sárral tapasztott fa- és sövénytemplomokat építettek....Ha pedig templomra sem tellett, haranglábakat állítottak fel, 20-25 font súlyú harangocskákkal, hogy legalább ezeknek szava figyelmeztesse őket a gondviselő Istenre”. (A VEPN., 1975. 36.).

A népi hitélet újjáteremtésében kiemelkedő jelentőségű szervezőnek bizonyult Padányi Bíró Márton püspök (1745-1762). Rendszeresen végzett egyházlátogatásai során ismerte meg a rábízottakat. Kormányzása alatt 93 új templom épült, 112 templomot és kápolnát állítottak helyre.(PEHM J.,1934.127., HERMANN E.,1973. 298.)

Püspöksége időszakában a lelki élet a barokk szellemiség jegyében bontakozott ki. Tudatosan törekedett arra, hogy az egyházi ünnepek, a liturgia eseményeit a különféle néprétegek mind szélesebb bevonásával tegye ünnepélyesebbé. Országosan is egyedülálló az a hagyományteremtő kezdeményezés, amely a Szentháromság tiszteletének újrafogalmazását szorgalmazta. Igaz barokk mecénásként támogatta, Schmidt József Ferenc kőfaragómestert, aki Pestről Veszprémbe költözött és ott nyitotta meg műhelyét, a Szentháromság szobrok faragása céljából.

Padányi Bíró Márton *a megújított Szentháromság kultusz* jegyében alakította ki az általa épített új templomok és kápolnák ikonográfiai programját. Csaknem minden azidőben készült oltár retabulumán (=oltártáblán), vagy az oltárképén megjelenik a triumfáló, a diadalmas Szentháromság. A püspök Szentháromság imákat is fogalmazott. Az ezekben előforduló háromszoros szent- szent- szent kifejezés után a népnyelv ezt az ájtatosságot és a vele kapcsolatos szentmisét „szentes”-nek nevezte el. (Egyes falvak népe a Kapos mentén, valamint Nagyatád környékén, a legutóbbi időkig így nevezi a Szentháromság tiszteletére mondott imákat.)

A Szentháromság kultusz korabeli népszerűségére vall a múzeum birtokában levő, 1795-ből származó „*Kaposvári böcsületes fazokas czéhek zászlója*”. A hegyesszögű háromszögben végződő nagyméretű selyemzászló a korabeli szokásoknak megfelelően a céh jelvényeként körmeneti célokat szolgált. Hordozását és tárolását megkönnyítendő a selyem felső részét keresztrúdhoz erősítették. A zászlón a képek olajfestékekkel készültek. Az egyik oldalon a felhőkön trónoló népszerű céhpatronus, Szt. Flórián látható római katonaöltözetben, amint egy égő házra sajtárból vizet önt. A zászló másik oldalán a névtelen festő a világegyetem jellegzetes korabeli népi megfogalmazását, a földi és égi szférát jelenítette meg. A keretezett

mezőben felül, a kék földgolyón ülő triumfáló Szentháromság 18. században kialakult ikonográfiai tipusa látható: az Atya, feje felett háromszögletű glóriával, joggal a kezében, jobbán a Fiú Jézus, piros palástban, mellette a megváltásra utaló keresztfa, fölöttük sugárözönben a Szentlélek galamb képében. A földgolyó alsó felében a paradicsomi fa alatt az első emberpár, Ádám és Éva áll. Felettük a Hold és a Napkoronggal jelzett égbolt. Mivel a Szentírásban Ádám neve és eredete kapcsolatos a földdel, közbejárója lett az agyaggal dolgozó fazekasoknak és kályhásoknak. Ábrázolása így jelenik meg a helyi fazekascéh anyagában. (vö. NAGYBÁKAY P., 1978.251.)

A népi szenttisztelet vonatkozásában meghatározó jelentőségű, Padányi püspök, *Szt. Vendel kultuszát* népszerűsítő törekvése. A nyájak és pásztoraik védőszentjének első magyar életrajzát, a hazai népi hitélet gazdagítására és okulására, maga a püspök írta le magyar nyelven. Szt. Vendel tiszteletére a veszprémi egyházmegyében, ő építtetett elsőként kápolnát, a Sümeg melletti *Deákiban*. A marhavész eltávolztatásáért, 1755-ben, engesztelésül ide vezette híveit körmenetben. A kultusz hatására, a főleg mezőgazdasággal és állattartással foglalkozó Somogy megye területén a szent tiszteletére 10 templom és kápolna épült Ezen kívül a falvak határában és a legelőre vezető utak mentén számos szobor őrzi emlékét. A nagyobb állattartó közösségek hagyománya folyamatosan élő maradt a második világháborúig: Vendel napján, október 20-án a falvak lakói a szent határbeli szobrához körmenetben járultak. (Kutas, Ordacsehi, Táska stb)

Szakrális táji központok – búcsújáróhelyek

A szakrális táj kialakulásában évszázadok során meghatározó szerepet játszottak a *búcsújáróhelyek*. Ezek vonzásköre nem igazodott a megyék egyházi vagy közigazgatási határához. A történeti veszprémi egyházmegyében, 1600 és 1780 között mindössze 10 a kegyhelyek száma. Ebből Somogyban két főbb búcsújáróhely, *Andocs és Segesd* szolgált lelkiismereti központként.

Az egykori Somogy vármegye területén található, a pécsi egyházmegye búcsújáróhelye, a Szigetvár melletti *Turbék*, ahova a Szigetvár környékiek, a Dráva menti katolikus horvátok és somogyi Zselic lakói rendszeresen elzarándokoltak.

Andocsot, már 1247-ben mint a Mindenszentek tiszteletére dedikált, plébániával rendelkező helyet emlegették. 1536-ban a toldi- pusztai *pálosok* és a lövöldi karthauziak egyaránt birtokolták.

A hódoltság idején a veszprémi püspök Jakusich György segítségével 1640-től indult el a *jezsuiták* andocsi missziója. Az 1650-60-as évektől számíthatjuk Andocs kegyhellyé válását, a középkori Szűz Mária kultusz megújulását. Erre utal az a szájhagyomány, miszerint a török időkben a romossá vált templom átépítése közben találtak rá „...a törmelék alatt a csudatevő Szűz szobrára”.

A kegyhely eredetlegendája több változatban ismert. (HP ANDOCS 1778., JORDÁNSZKY E., 1836. 152., valamint adatközlők alapján)

Az egyik variáns elbeszéli, hogy a Kalocsa határában álló kápolnát, - mivel egy helybeli gazda, igavonó állatait a vihar elől beterve megszenteltette, - az angyalok a földről felemelték és elhozták Andocsra. Más változat szerint a kápolnát a törökök vagy a protestánsok elől, büntetésül menekítették el az angyalok és tették le az andocsi völgyben. A hagyomány azt is tudni véli, hogy az angyalok a kápolnát alapfalairól

leemelve szállították a somogyi dombok közé. Útközben a Tolna megyei Csicsón, a szentkútnál, valamint az Andocs melletti Angyal-hegyi dűlőben pihentek meg. A törökök a kápolnát nem merték bántani, mert éjjelente gyönyörű ének hangzott a kápolna belsejéből és fényesség áradt ki belőle. Messze vidéken ez volt az egyetlen hely, amelyik a pogányok dúlását elkerülte. (BARNÁ G., 1990. 50. SOMOGY M. FÖLDRAJZI NEVEI 1974. 238., valamint adatközlők alapján)

A legenda alapmotívuma a török elleni küzdelemben szimbólummá lett loretoi Szűz Máriához kapcsolódik. Tiszteletének hagyománya főleg a déli és nyugati határvidéken terjedt, a Zrinyi család és az Eszterházyak birtokán. Az ott felépített ún. loretoi kápolnák sora szinte „*misztikus*”- lelki védővonalat képezett a török elleni küzdelemben. (BÁLINT S., 1943. 28-35.) Az andocsi kegykápolna a Loreto-kultusz legkorábbi dunántúli filiációja (GAÁL K., 1983. 27.)

A *ferencesek* 1725-40 között a 15. századi gótikus kápolna mellett kolostort emeltek. Ezt követően a középkori kápolnát egyhajós barokk térrel bővítették. Az építkezés 1747-ben fejeződött be. (1. ábra)

A középkori oltár helyére 1746-ban, Zichy Ádám emeltetett díszes, barokk oltárépítményt. A közepén álló kegyiszobor, Szűz Mária, karján a gyermek Jézussal, fából készült 1500-1520 körül. (AGGHÁZY M., 1958., RADOCSAY D., 1967., SZILÁRDFY Z., 1994. 323.) Szűz Mária jobb és bal oldalán a középkor kedvelt védőszentjeinek szobra, Katalin és Dorottya állnak.

Jordánszky Elek a magyarországi kegyképeket leíró munkájában, a két mellékalakban Szt. Ágotát és Szt. Dorottyát azonosította. (JORDÁNSZKY E., 1836. 152.)

Az új oltár elrendezése híven tükrözi a korabeli megújuló lelkeségi programot: Szűz Mária a gyermek Jézussal, védőszentek társaságában fogadja hódolatát az Árpád-házi királyoknak, a koronáját felajánló Szt. Istvánnak, valamint Szt. Lászlónak. A ferences rend pasztorációjára utalnak az oltáron, Assisi Szt. Ferenc és Páduai Szt. Antal szobrai. (2. ábra)

A Szűzanya alakja felett, a kerek színes napkorongot ábrázoló üvegablak, Mária monogramjával, a Napbaöltözött Máriát idézi.

Az oltár felett „lebegő” lilomos korona utal a templom megújult titulusára, a mennybe felvett és megkoronázott „Angyalok Királynéja” -ra.

A mellékoltárok és a szószék a környező birtokos kegyúri családok, a Niczky, a Lengyel, a Gaál, a Jankovich valamint a Zichyek alapítványából épültek. (SZABÓ 1992: 8-11.)

A képek és szobrok gazdag anyagából mindössze néhány vonatkozásra térünk ki.

Föltehetőleg a jezsuiták korábbi helyi működésére utalóan, már 1747-ben, 18 évvel szenttéavatása után, elkészült *Nepomuki Szt. János* oltára. A gyónási titok védőszentjének jelképe, a nyelv szimbolikus megjelenítése, az oltár felső részén a somogyi emlékanyagban a legkorábbi. Az oltárkép oldalán Keresztelő Szt. János és János apostol, az evangélista szobra áll.

Szt. Ferenc oltárképén, életének egyik csodálatos eseménye, a Jézustól megkapott öt seb, a stigmatizáció jelenete szemlélhető. Oldalán *Szt. Rókus* és *Szt. Sebestyén* szobrai utalnak, a 18. századi járványok (pestis, kolera) közbenjáróira.

Az andocsi oltárok sajátos ikonográfiai programját mintegy megkoronázza a szentély diadalívén látható, gazdagon faragott, aranyozott, Szentháromság. Felirata rejti a készítés évszámát (1747): „*Laudetur et exaltetur corde et*

lingua in uno trinoque Deo Sancta Trinitas” (Dicsértessék és magasztaltassék szívvel és nyelvvel, az egyben három Szentháromság Isten.)

A *búcsújáróhely vonzaskörzetének* kialakulását a 18. század 20-as éveitől, az andocsi ferencesek missziós tevékenysége határozta meg. Kezdetben főleg a Kapos és a Sárvíz, valamint a Balaton teremtette természetes határon belüli községekből zarándokoltak Andocsra. Rendhagyó, de a plébániatörténet bejegyzése szerint a ferencesek pasztorációja nyomán 1734-ben, még a burgenlandi Rohonc községből is regisztráltak katolikus hitre áttért protestánst.

A 19. század elejétől bővült a zarándokok köre. Az andocsi szentségi táj nagyobb Mária-ünnepekre a Kapostól délre, Tolna megyéből, Kalocsáról, Székesfehérvárról, Szigetvár és a Zselic vidékéről vonzotta és részben vonzza ma is a híveket.

A két háború között nem egy esetben zarándokoltak protestáns szigetvári asszonyok a kegyhelyre, - akik mint Gönczi Ferenc írja „*A somogyi gyermek*” című munkájában, - meddőségüket orvosolandó fordultak az andocsi Szűzhez.

Itt is, mint többfelé a Dél-Dunántúlon, *élt* a búcsúhoz kötődően, a fiatalok ismerkedésének és párvalasztásának, *a leányvásárnak* hagyománya. Az emlékezet szerint főleg a Kapos menti vidékről érkezők tartották meg ezt a szokást a századfordulóig.

Napjainkban már távolabbról, Nógrádból, valamint az Alföldről is jönnek a búcsújárók Andocsra. A nógrádvarsányiak autóbuszokkal, már Nagyboldogasszony napjának előestéjén megérkeznek. Másnap a nagymise előtt ünnepi viseletbe öltöznek. A szentkúttól induló körmenetüket rozmaringággal díszes, fehér ruhás, pártás leányok, valamint az asszonyok, zászlós csoportja vezeti a kegytemplomba. A szabadtéri misén az oltár

mellett állnak. Hagyományteremtő zarándokútjuk az 1980-as évektől vált szokássá.

Az egyházi év Mária ünnepei mellett jelentősek az áldozócsütörtöki, pünkösdi, a Szentháromság -, a Jézus Szíve-, az Őrangyalok vasárnapján tartott, valamint a Ferenc-rendi búcsúk: Páduai Szt. Antal, Porciunkula, és Assisi Szt. Ferenc napján.

Az andocsi búcsújárás szokáscselekményei a legutóbbi időig őriznek paraliturgikus jelleget. Ezek közül emelnénk ki néhány, hagyományos és jellegzetes vonást.

A búcsújárás múltban és jelenben alapvetően közösségi megnyilatkozás. Ezt fejezi ki, hogy a kegyhelyre indulók templomukban rendszerint az egész faluközösséggel együtt hallgatnak szentmisét. A zarándokcsoport, a „keresztalja”, az előimádkozó búcsúvezetővel egykor gyalogosan indult útnak. Mindíg ugyanazon állomásokon, keresztnél, szobornál, kápolnánál pihentek meg. Az állomáshelyek egyik hagyományos példája a *Mária-képpel ékesített fa* vagy „képes fa”, melynek táji emlékét jelenleg már csak a földrajzi névanyag őrzi.

Az emlékezet másutt azt is megőrizte, hogy a képes fára, kisebb *fogadalmi ajándékokat*, szentképet, hajtút, kendőt, hajszalagot, gyermeksapkát, kisinget, pólyakötőt, stb akasztottak.

Andocson, annak ellenére, hogy a csodás imameghallgatásokat elsősorban Szűz Mária kegyelmi erejéhez, a kegyszoborhoz kapcsolták, - a kegytemplom mögött, a hatalmas fűzfák és a mellettük álló *szentkút*, az 1950-es évekig a búcsújáróhely egyik fontos helyszínét jelentette. A fűzfák törzsébe az oda érkező fejfájós asszonyok a fájdalmuk elhárítására és annak reményében beleszúrták hajtúikat.

A helybeliek emlékezete szerint a hívek a szentkút vizének gyógyító erőt tulajdonítottak. Elsősorban a szemüket mosták meg vele. Betegségben, - különösen kéz- és láb- valamint fejfájás ellen - tartották hatásosnak. A régi andocsiak, a kút vizéből rendszeresen vittek otthonukba, főzéshez és ivásra ezt használták. Egykor a vajúdo asszonyt, valamint a haldoklót is meghintették vele.

Az 1930-as években a szentkút mellé medencét építettek, amelyben főleg a végtagbetegségben szenvedők mártották meg fájó testrészüket.

A búcsúra először érkezők, a szentkút vizénél „megkeresztelkedtek”. Ezt a szokást ismerték Magyarország más zarándokhelyein is. (BÁLINT S., 1943. 172-173. BÁLINT S.,-BARNA G., 1994. 214-218.) A hagyomány különösen népszerű volt nemcsak a Kalocsáról érkezők-, hanem a Kaposmenti magyar búcsúsok körében is. Ők a búcsúkeresztiséget „mosdatás”-ként emlegették.

A kalocsaiak fogadott búcsújárásának hasonló eseményét „bérmálásnak” nevezték, mivel a cselekmény a bérmálás szertartásához hasonlóan történt. (BÁRTH J., 1974. 368.)

A zarándokok már útközben, a kegyhely felé haladva választottak csoportjukból „mosdatókeresztanyát” vagy „mosdatókeresztapát”, általában olyant, aki már megfordult az andocsi búcsúban. Esetenként andocsi lakost kértek a megtisztelő feladatra. A búcsúkeresztelés általában az ünnep előestéjén történt.

A kegytemplomhoz megérkezők, először zászlóikat lengetve, énekelve, ima kíséretében beköszöntek Szűz Máriához a templomba. Ezután háromszor végigjárták vagy térden csúszták az oltárkerülő folyosót. A kegyoltár mögött fohász kíséretében igyekezett mindenki odaérinteni kezét vagy fejét. Az „érintőzés” Szűz Mária segítő erejét közvetítette. Hasonlóan a búcsúban

vásárolt szentképet, rózsafüzért, imalapot, kegytárgyakat is az oltárhoz érintették.

Ezt követően a templom mögötti térségen álló szentkúthoz mentek, ott háromszori vízzel való meghintés kíséretében áldották meg a búcsúkeresztgyermeket „...Az Atya, a Fiú és a Szentlélek” vagy „A dicsőséges és teljes Szentháromság nevében” (BÁLINT S.,- BARNA G., 1994.216.)

A búcsúkereszttség során létrejött *műrokoni kapcsolat* sokszor erősebbnek bizonyult a *vérokoni kötődés*nél. Nemcsak baráti köteléket sok esetben később komaságot, hanem *lelki szövetséget* is jelentett. Attalából pl. az így kapcsolatba került asszonyok a továbbiakban mindig egyidőben jártak Andocsra és más kegyhelyre.

Kaposulában egy búcsúkeresztanya, a háborúban árván maradt búcsúkeresztlányát magához vette, fölnevelte és férjhezadta.

Andocshoz kapcsolódik a népi áhitat sajátos kifejezésmódja, a *Szűz Mária szobor öltöztetése*. A loretoi hagyományban gyökerező gyakorlata a ferencesek pasztorációja alatt veszi kezdetét.

A Máriának szánt ruhát „palástnak” nevezték, mert úgy tartotta a hagyomány, hogy a palást, Mária oltalmának kifejezője. Aki ajándékol hozzá, általa nyeri el a Szűzanya segítségét. Máriával együtt a kis Jézus is kapott palástot.

A kegyeszobor ruháinak betegségben, bajokban különös *kegyelemközvetítő erőt* tulajdonítottak. Emlékezet szerint, Andocson, a századelőn, orvos hiányában, a súlyos beteghez, és a haldoklókhöz is elvitték és ráterítették Mária palástját.

Egy másik hagyomány szerint, a Szűz Mária szobor felékesítésére először a 18. század elején, adományozta hálából menyasszonyi ruháját Széchenyi Katalin grófnő.

A fogadalmi ajándékhoz a későbbiekben már külön e célra vásároltak ruhaanyagot. Palástokat *felajánlásból és hálából* egyaránt varrattak.

Adatközlők emlékezetéből ismerjük *az ajándékozás szertartását* is. A palástot a búcsú előestéjén hozták Andocsra. A felajánlásból és hálából adományozó, rendszerint két-három családtagja kíséretében vitte az oltár elé, ahol a palástot a plébános ünnepélyesen beszentelte.

A kegyszobrot az 1850-es évekig minden hónap első, újholdvasárnapján öltöztették. A ferencesek a szobor öltöztetését fiatal, 14-16 éves lányokra bízták. Felügyeletük mellett a leányok *a liturgia színeinek megfelelő palástot adtak Szűz Máriára és a gyermek Jézusra.* A megtisztelő feladatra csak vallásos, hitből élő családok leányait jelölték.

” *Mária szolgálatára*” 1933-tól a helybeli Rózsafüzér Társulat koszorú vezetője, Herkovics Ferencné Huszár Julianna (1899-1986) felügyelt. Miután a fiatal leányok sorban férjhez mentek, a szoboröltöztetés feladata reá maradt. Így lett ő egyedül „*Mária dajkája*”.

Személyisége, misztikus kötődése Szűz Máriához, képviselte azt a hagyományokból élő és a hagyományokat éltető egyéniséget, aki jelenlétével elősegítette a búcsújárók lelki kötődését a kegyhelyhez.

Neki köszönhetően látható Andocson *a Mária-múzeum*, melyet a kegyhelyre vitt fogadalmi ajándékokból. 1947. december 8-án avattak fel. A gyűjtemény azóta folyamatosan bővül. Jelenleg mintegy 250 db tárgyat tartanak nyilván. Ebből csak néhány jellegzetes darabot ismertetnénk. (5. ábra)

Az egyik legrégebbi ruhának emlékét már csak a hagyomány őrizte meg: „...*olcsó vászonból készült, olyan volt a többi között, mint a szegény asszony két fillérje*” - említette Herkovicsné Huszár Julianna.

A Mária- palástok legrégebb darabja a sötétkék bársonyból készült, aranszállal hímzett, csillagokkal és holdsarlókkal díszített palást, alján arany fonállal varrott felirat: „*Oh kegyes Mária vedd bé áldozatom, Mellyhez kérésemet én hozzácsatolom, Hogy végső órámban látogass meg engem Melly nagy kegyelemért magasztaljon lelkem. Csinállota: Cili Tallián Születet Boronkay Ano 1852.*”

A 200 darabnál több palást mellett a számos *fogadalmi ajándék*: karádi -, buzsáki - és kalocsai mintával hímzett, valamint horgolt és gyári csipkéből készült liturgikus felszerelés: *oltárterítő, stóla, antependium, miseruha, palást, cibórium- és könyvtartó takaró, zászló* stb látható a kiállításon.

A székesfehérváriak szokásos fogadalmi búcsújukon, az Őrangyalok vasárnapján, a kegyeszoborra *aranyozott koronát* hoztak ajándékba. Felirata: „*Szt. István városának Mária tisztelő hű népe 1938.*”

A két háború között vált szokássá, hogy votív céllal *katonai és egyéb kitüntetések*et ajándékoztak a gyűjteménybe.

A Mária múzeum gyűjteményének jelentős darabjai a *körmeneti zászlók*. Ezek egykor a liturgiában és a népi búcsújárásban egyaránt használt darabok, ábrázolásaikban „... *szorosan összefüggenek a helyi szentkultusszal, az adott régiókban működő szerzetesrendek, kegyurak hatásával*”. Az andocsi zászlókon Szűz Mária, Szt. Anna, a Szent Család egyaránt megtalálható. Hasonlóan a Mária-palástokhoz közülük jónéhány táji motívumokkal díszített. (TOMISA I.,1998. 68-70.)

A ferences rendház folyosóján néhány 19. századi, vászonra festett *motivkép* beszél a csodálatos imameghallgatásokról.

A 18. században néhány figyelemreméltó *apácamunka* is került a kolostorba.

A kolostor-vagy zárdamunkaként emlegetett képek elsősorban a magánáhitatot szolgálták. Készítői többnyire domonkosrendi és klarissza apácák, akik kézimunkával festett, applikált papír szentképeket, vagy zsírkőből ill. viaszból formált domborműveket foglaltak bele fémszálakból kialakított virágkoszorús keretbe. Nemcsak Ausztria, Németország, hanem Magyarország területén is készültek. (DEVÓCIÓ ÉS DEKORÁCIÓ., 1987. 16-23.)

Az apácamunkák föltehetőleg a kegytemplomot támogató környező kegyuri családoktól jutottak a ferencesek birtokába. Ezek nem kizárt, hogy egykor a templomban, az oltár közelében függtek.

Közülük a legrepresentatívabb a virágkoszorús, ezüstszállal, gyöngyökkel és ereklyés feliratszalagokkal keretezett kompozíció, amelynek felső felében a színezett viaszból formált Assisi Szt. Ferenc térdeplő alakja és a feszületet tartó puttó (Szt. Ferenc stigmatizációja), alatta viasz Agnus Dei, körülöttük ereklyeszalagos, színes övegkövekkel, gyöngyökkel kivarrt polionkeret látható.

Hasonlóan jellegzetes, az arany -kék -fehér selyemvirágokból és polionból (sodrott fémszálból) kialakított ornamentikában, viaszból formált Nepomuceus- nyelv, amely utal a jezsuiták egykori andocsi működésére. (11.,11/a ábra)

A kegyhely búcsúin egykor három-négy mézeskalácsos-gyertyaöntő család (- ahogy a helyiek nevezték - „bábos”) árulta portékáját.. A sokféle mézeskalácson és bábrózsafüzéren kívül főleg gyertyát, és viasz

„offereket” (Opfer) készítettek. Ezeket a fogadalmi tárgyakat, a pólyást, szemet, lábat, férfit és nőt stb ábrázoló votívokat a hívek- ki, milyen baja, betegsége miatt ajánlotta fel - a kegytemplom oltárára vagy a helybeli kálváriára vitték, és a Krisztus- kereszt lábánál elégették. Az itt fehalmozott viaszt, gyertyába öntve a kegytemplom oltárain később felhasználták.

A Szigetvár melletti turbéki kegyhelyről az első adatunk, 1705-ből ismert, amikor egy nagy betegségből meggyógyult férfi hálából fakápolnát építtetett, a Segítő Boldogasszony tiszteletére.

1729. május 14-én a pécsi püspökség egyházlátogatási jegyzőkönyve így számol be a kápolnáról: „...fából, sárból van összeállítva, az oldala és tetőzete már a leomlás szélén” (MERÉNYI F., 1939. 66.)

A mai templom szentélye 1756-ban, hajója 1770-ben készült el. Azévből remetelakot is építettek a templom mellé. Lakója, egy Szigetvárról odatelepült ferences szerzetes volt, aki a kegyhelyet gondozta.

A turbéki templom kegyképe a passzai Maria Hilf másolata, a Segítő Boldogasszonyt ábrázolja. A passzai kép Lucas Cranach festménye alapján készült. Az ábrázolástípus, a Habsburgok török elleni küzdelmének sajátos szimbólumaként terjedt el Passauból, különösen a németek által újranépesedett tájakon.

A turbéki oltáron látható változatot, a bécsi kapucinusok templomában található másolata alapján, 1741-ben festette Wolff Karl Hauer. (HAL P., kézirat, 1938.). (12. ábra)

Nem véletlen, hogy a török elleni küzdelemben védelmet nyújtó Segítő Boldogasszony képének oltárra emelése teremti meg a környékbeli *magyarok*, a betelepített *zselici németység*, a Balkánról Szigetvárra menekült *bosnyákok* és a *Dráva-menti horvátok* kistáji búcsújáróhelyét, egyúttal

szakrális lelki integrációját. Ez utóbbi abban is kifejezésre jutott, hogy a zarándokok anyanyelvükön hallgattak szentmisét, majd a délutáni litániát rendszerint magyarul, közösen imádkozták.

Egykor a kápolna főbúcsúján, Nagyboldogasszony (aug. 15.) valamint Kisasszony (szept. 8.) ünnepén a környékről gyalogos - zászlós processzióval érkeztek a zarándokok.

A szigetváriak az egyházi év minden Mária ünnepén felkeresték Turbékot. A *zselici némettség* általában a Kisasszony napi búcsúra érkezett. Különösen kitűntek buzgóságukkal a *mozsgói, szulimáni, boldogasszonyfai, szentlászlói, almamelléki, káni, és bőszénfai hívek, valamint a somogyhárságyi zarándokok*. A németek kitelepítést követően már csak kisebb csoportokban, az ünnep utáni vasárnap látogatták a búcsújáráhelyet.

A kegyhely két nagyobb Mária ünnepén, - különösen a németek kitelepítése előtt, egykor nagy *búcsúvásárt* is tartottak. A kegyszerárosok, a mézesbábosok-márcosok stb sátrai, olyankor a templom kerítésén kívül álltak.

A két háború között még rendszeresen megtartották a „*kálomista búcsút*”. E rendhagyó esemény a turbéki templom két búcsúnapjához, Nagyboldogasszony-hoz (augusztus 15.) és Kisasszony-hoz (szept 8.) fűződött.

A környező somogyi és baranyai protestáns falvakban e napokon mezőgazdasági munkát nem végeztek. Baromfit vágtak, sütöttek, főztek, ünnepi ebédre várták a rokonságot. A kocsikat lemosták, elővették az új lószerszámokat, az ünnepélyes alkalomkor használt ún. sallangos - szíjas nádostornyeleket, a vesszőből fonott „féderes” kocsikulékat, ezt új lótarakóval borították, rá még fehér lepedőt is terítettek. Felültették anyjukkal valamint keresztanyjukkal, az új ruhába öltöztetett eladó

leányokat, s így indultak a turbéki búcsúra. A legények rendszerint rendbetett, felújított kerékpáron érkeztek.

A templom körüli vásárban, a sátrak között sétálva mindenki megtalálta ismerősét, párját. Utána odamentek a „Tepsis”-nek nevezett helyre, - ahol már szólt a zene és délfelé már kevesen táncoltak is. Itt mindig valamelyik szigetvári cigánybanda muzsikált a Sárköziek közül, akiket csak „Rétesek”-nek neveztek. Volt belőlük vagy három bandára való is, közülük leghíresebb, a kitűnő primás „Rétes Bandi”. Az itt táncolók között elvegyülve nézelődtek, készülődtek a délutáni nagy mulatságra.

Délben mindenki hazatért a szőlőbeli présházához, ahol a meghívott rokonsággal együtt megebédeltek. Délután a táncmulatságban már megjelentek a „szörzők” is. Ha már régebb idő óta tartott az ismeretség a legény és a leány között, akkor a szülők gyakran a „szörző” közvetítésével még abban is megállapodtak, hogy a „kétasszony nap” között (Nagyboldogasszony és Kisasszony napja) mikor lesz a kéretés.

Az emlékezet szerint *magánjelleggel*, különösen az első világháború időszakában, a protestánsok külön is „keresték a Segítő Szűz oltalmát”. Fronton harcoló apjukért, férjükért, gyermekükért imádkoztak. Sokan *fogadalmat is tettek*, hogy családtagjuk hazatérése esetén rendszeresen elgyalogolnak Turbékra. (JPM NA 427/84.)

A belső somogyi táj gazdag történeti múlttal rendelkező központja *Segesd*. Már a XIII. századtól ismert ferences kolostora, amely a XIV. század végétől a rend Szt. Lászlóról nevezett ferences tartomány központja lett.

A hagyomány szerint a segesdi ferencesek Szűz Mária tiszteletére szentelt első templomát Nagyboldogasszony ünnepén már az 1400-as évek elejétől felkereste a környező táj népe. Ezért kegyura, a Marczali család, 1433-ban, IV. Jenő pápától kieszközölte a Boldogasszony mennybevétele napjához kötődő búcsú kiváltság elnyerését. (BOZSÓKY P.G., 1993. 202.)

A hódoltság időszakában Segesd teljesen elpusztult. A ferencesek 1687-ben, visszatelepülésüket követően új kolostort és templomot építettek. Az új templom titulusa Alexandriai Szt. Katalin vértanú lett.

A szerzetesek pasztorációja nyomán Segesdhez kapcsolódóan újjászerveződött a Belső-Somogy - és a Dráva-vidék népének vallásos táji hagyománya, a búcsújárás. Ez a gyakorlat az Alsó és Felső-Segesd határán található forráshoz (kúthoz) kapcsolódott. A török hódoltság idején ugyanis, a környék és a „*Dunán túli tartományok népe... sokféle nyavalyákban*” gyógyító céllal rendszeresen felkereste vizét.

A hagyomány szerint a forrást a muzulmánok is használták rituális mosakodás céljából.

Gróf Széchenyi Antal tábornok 1744-ben, a forrás melletti dombra, kápolnát építtetett a Fájdalmas Szűzanya tiszteletére. (13. ábra) A kápolnát a helybeli ferencesek gondjaira bízta. A rokokó kegyoltáron a baldachin alatt a híres pálos búcsújáróhely Sasvár, Pieta szobrának másolata látható. Az oltárépítmény felső részén Szt. Katalin és Szt. Borbála szobrai között a trónoló Szentháromság. Alexandriai Szt. Katalin ábrázolása utal a második templom dedikációjára. Az oltár két oldalán Páduai Szt. Antal és Nepomuki Szt. János fából faragott szobra látható. (14. ábra)

Segesden napjainkig jelentős maradt a szentkút kultusza. A hívek megérkezésüket követően - mielőtt a kápolnába lépnek, a kútnál „*megmosdanak*”. A paraliturgikus szokáscselekmény napjainkban azonos

sorrendben történik: a szentkúti vízzel elsősorban a szemüket mossák meg, azután arcukat, végül a beteg vagy fájo testrészüket. A szem mosása a legfontosabb. „... ezzel tisztul meg a lelkünk ..”, magyarázta 1988-ban, egy iharosberényi asszony. (15, 15/a. ábra)

Sajátos szokásként él még napjainkban is, hogy a forrás körüli bokrokról ágat törnek, hogy hazatérve a szentkúti vízbe mártva, avval hintsék meg otthonukat. Hasonló céllal, a búcsús körmenetek után a hordozható Mária szobrok virágdíszéből egy-egy szálat magukkal visznek.

Segesd búcsújáróhely vonzáskörzetének egyedülállóan szép emléke a kéthelyi plébániatemplom szentélyének falán függő 18. századi votív kép. A helybeliek egykori segesdi búcsújárásának emlékére készült. A kompozíció központjában puttók emelik magasba a keretbe foglalt Pietát, alatta a búcsúsok processziója és a segesdi kegykapolna látható. (17. ábra)

A szakrális táj építményei és határbeli emlékei

A búcsújáróhelyek mellett, meghatározó jelentőségűek a népi vallásgyakorlat táji emlékei. Évszázadok során biztosították a hagyományos népi kultuszformák életbentartását, megújítását. A vallásos táj objektumainak alapítása és méginkább fenntartása a múltban és a jelenben is, a közösséghez kapcsolódik, formálja annak lelki és táji kötődését.

A vallásos népélet e sokrétű anyagából az alábbiakban a táj legjellemzőbb objektumairól *a szentkutakról, a kápolnákról, a haranglábakról, a Szentháromság oszlopokról, az útmenti szobrokról valamint a keresztekről* szólunk.

A határbeli emlékmű legősibb vallási objektumai a *szenkutat* másnéven *csodaforrások*. Más tájakéhoz hasonlóan, ezek látogatottsága föltehetőleg a hódoltságkori időszakra nyúlik vissza, amikor a paphiány miatt, nagyobb volt a hívek öntevékeny vallásgyakorlata.

A gyógyító forrásokhoz idővel, mintegy magyarázó jelleggel szakrális képzet is társult. Ilyen pl. a *gyöngyösmelléki ún. Jóvíz-forrás*, amelynek gyógyító hatását Szűz Mária kegyelmi erejével hozták kapcsolatba és úgy vélték, hogy újhholdkor a forrás vize rendszeresen megújul. Olyankor főleg a végtagbetegségben szenvedők látogatták, akik miután fájós testrészüket megmosták a forrás vizében, gyertyát gyújtottak Szűz Mária tiszteletére. Az első világháborúig jártak ide Szigetvár, Kis- és Nagydobsza, Nemeske, Felsőszentmárton, Lakócsa, Tótújfalu és Szentborbás katolikus és református lakói. A helybeliek még emlékeztek az egykori Mária ünnepekre, amikor százával égtek a gyertyák a forrást szegélyező köveken.

Hasonló a *mozsgói Pringli -forrás*, ahol a turbéki búcsúra igyekvő zselici német telepések megpihentek. A múlt század közepén, a forrás fölé kis boltozatos építményt emeltek, ebbe kőből faragott Szűz Mária szobrot állítottak. A hely látogatottsága a 19. század első felében volt számottevő, az első világháborútól kezdődően visszaesett. (L. IMRE M., 1994. 207-208.)

A Csurgó melletti forrás eredetének története két változatban ismert. Az egyik változat szerint a 12. század végén, a johannita lovagok III. Bélától kapott helyi birtokán már kegyforrásként tisztelték a *Mária kutat*. (CSÁNKI én.: 57.). Más hagyomány szerint, a tatárok elől menekülve itt pihent meg IV. Béla. Mivel elpusztított országáért oltalomért a Magyarok Nagyasszonyához fohászkodott, ezért a helyet, Mária-forrásnak nevezik. (SOÓS ., 1999. 5.)

Az Ádánd, Balatonszentgyörgy, Bonnya, Kaposgyarmat, Lakócsa, Nagyatád (Mária-kút), Nagyberki, Nikla, Somogybabod, Somogysámson Törökkoppány határában levő források, szentkutak helyét már csak a dűlőút nevek őrizték meg.

A vallásos táji emlékanyag kisebb részét képezik Somogyban, a *kápolnák*. A 18. századból, vannak szórványos adataink ideiglenesen épített deszkakápolnákról, melyeket később szilárd építménnyel helyettesítettek. Kápolnáinkról az egyházlátogatások nem mindig tesznek említést, ezért építésükről legtöbbször kevés adattal rendelkezünk.

A kápolnákat részben kegyúri szándékból emelték, ennek ellenére a környező lakosság nemcsak a búcsúnapján, hanem keresztjáró napokon és magánájtatosságként is felkereste.

Megyeszerte a legtöbb a Szűz Mária tiszteletére szentelt kápolna. Hasonlóan gyakori a Nep. Szt. János, Páduai Szt. Antal, valamint Donát titulusa. Ismeretesek ezen kívül a Szentháromság, Szt. Vendel, - Flórián, - Orbán, - Anna, - László, - Mihály, Avilai Szt. Teréz valamint a Szt. Kristóf, és Szt. Illés tiszteletére szentelt kápolnák.

Típus tekintetében, a falu körzetében épített *nagykápolna*, és *határbeli, hegyi kápolna* a leggyakoribb. Kisebb számban található a megyében *iskolakápolna* és *temetőkápolna* is. (vö.: L. IMRE M., 1991. 289-309.)

Somogy megye 47 kápolnájának javarésze a 18. -19. században épült. Kivételként említhetjük a Buzsák határában található középkori eredetű ún. „*Fehér Mária*” kápolnát, amely évszázadokon át kisebb-nagyobb megszakításokkal szolgálta a vallásos népelet folyamatosságát. (18. ábra) Népi elnevezése utal arra, hogy a kápolna eredetileg egy Ecclesia Alba, azaz

Fehéregyháza nevű elpusztult középkori település plébániatemploma volt. (B. BENKHARD- LUKÁCS .,1996.3.) A legkorábbi adat 1184-88 ból ismert A falu mellőle a hódoltság során elpusztult. Jelenleg mint kistáji búcsújáróhelyet nemcsak a helyi lakosság, hanem a szomszédos falvak Somogy(Tót)szentpál- Varjaskér, Táská, Öreglak, Lengyeltóti, Nikla magyar és horvát hívei is felkeresik.

A kápolna gazdagon faragott, festett barokk oltárát 1701-ben állították. A triptichonra emlékeztető építményen, Szt. Péter és Pál között a Napbaöltözött Szűzanya, és a föléje koronát tartó Szentháromság, valamint Alexandriai Szt. Katalin és Borbála látható. (Az oltárt a kápolna restaurálását követően biztonsági okokból a buzsáki plébániatemplomban helyezték el.) (19. ábra)

Bizonyosan a helybeliek andocsi zarándoklatai nyomán élő hagyomány maradt, hogy búcsúk előestéjén az oltár Szűz Mária szobrát rendszeresen felöltöztetik. A szokáscselekmény korábban a mindenkori templomanya családjához kapcsolódott. Buzsákon mintegy 100 évre visszatekintően a Tomity család nőtagjai töltötték be ezt a feladatot. Szűz Mária szobrát anya és leánya mindig együtt öltöztette. Mária ruhatárát is ők őrizték.

A buzsáki asszonyok a fogadalmi ruhákat a helybeli varrónővel készítették. Búcsúk alkalmával a liturgia színeinek megfelelően ún. „stükött” =rózsás, mintás selyem, „vézás” (színesen hímzett) és rátétes buzsáki ruhát, ill. piros, kék, sárga, vagy fehér öltözetet adtak a szoborra.

Bár somogyi templomaink közül néhány még őrzi a korábbi egyházmegye patrónája, Szt. Anna titulását, kápolnáink sorában már csak társvédőszentként lelhetjük fel.

Nem véletlen, hogy a Dráva mentén, a legutóbbi időkig meglehetősen elzárt területen maradt meg Szt. Anna sajátos kultusza. A tájon pasztoráló

ferencesek hatása nyomán a 18. században még elevenen élt Szűz Mária anyjának tisztelete. Ennek rendhagyó helyi példája a Loreto hagyomány és Szt. Anna kultuszának összefonódása.

Őrtilos határában, a légrádi szőlővidéken, 1763-ban romos állapotából építették újjá Légrád- (később Szt. Mihály)-hegyi *Szt. Mihály kápolnát*. A kápolna eredetileg a zákányi plébániához tartozott, amely 1777-ig a zágrábi püspökség fennhatósága alatt állt. (21. ábra)

A Légrád- hegyről Zákányba költözött Godin András plébános 1772-73-ban figyelemreméltó bejegyzést írt a helybeli plébániatörténetbe. Megemlíti, hogy „... *József nevű remetét küldtem Loretóba, a Szűzanya képéért. Avval Rómában megálltak, majd elhozták Zákányba, ahol kifüggesztették...*” A loretoi út hatása nyomán nem tartjuk kizártnak, hogy a korabeli gyakorlat jegyében – a Szt. Mihály kápolnát is gondozó remete a kápolna mellékoltárán álló Szt. Anna és a gyermek Szűz Mária szobrát is öltöztette. A kegyúr 1815-től a Festetich család lett. 1815-ben a Szt. Mihály kápolnát megromlott állapota miatt bezárták. 1823-ban a légrádi polgárok felajánlásából ismét felújították. Az 1824. évi zákányi „Praeliminaria Visitationis Canonicae” (egyházlátogatás) említi először „...*a kápolna kis oltárán Szt. Anna ... valamint a Szűz fából készült, öltöztetett szobrát.*”

Az egykori hagyomány emlékét jelenleg, a kápolna múlt században felújított Szt. Anna mellékoltára őrzi. Két mellékalakja, Veronika a kendővel és Mária Magdolna szobrai 18. századiak. Fölöttük középen Tirolból származó faragványok, Szt. Anna és Szűz Mária állnak. Készítőjükről írásos adatunk nem maradt, minden bizonnyal a fent említett egyházlátogatást követően, a 19. Század közepén kerülhettek az oltárra. (22. ábra)

Az eredeti, 18. századból megmaradt és félretett szobrokat korábban öltöztették. Erre vall az a praktikus korabeli megoldás, miszerint a

faragványok karja könyökben mozgatható. Szt. Anna és gyermek Szűz Mária (1,20 cm, 80 cm) hársfából faragott szobrain korabeli festéknyomok is láthatók.(23. ábra)

A jellegzetes, mozgatható karú faragványokat többnyire Ausztriában és bajor földön készítették. Használatuk számos déli – és nyugat-magyarországi példa nyomán terjedt el a Dunántúl déli és keleti vidékén, a 18. század második felében. Előzményeként a Mura-Dráva vidék, a szlovéniai- valamint a burgenlandi birtokosok, a Zrinyiek, a Nádasdyak és az Eszterházyak kegyúri templomait említhetjük, amelyekben csaknem mindenütt fellelhetők a Loreto-kultusz jegyében, fogadalomból öltöztetett Szűz Mária szobrok.E szokás változataként másutt, a prágai kis Jézus szobrokat is felruházták.

A szokás általában a forgalmasabb, nagyobb szakrális központoktól távolabbi kápolnáknak, templomokban maradt meg. Szt. Annához kapcsolódóan Somogyban, föltehetőleg az egyházmegyei hagyományok játszhattak szerepet.

Egykori gyakorlatára vall a Marcali melletti horvátkútiak szokása is. A faluban 1890-ben épült kis kápolna helyébe 1945-ben emeltek templomot Szt. Anna tiszteletére. Az egyházi év ünnepein a liturgia színeihez igazodva, a helybeli jámbor asszonyok öltöztették díszes ruhába a templomukban levő régi Szt. Anna szobrot. (MARICS J.,1995. 177.)

A légrád-hegyi kápolna Szt. Annája vörös brokátselyem, a gyermek Szűz Mária kék övszalagos, selyemmel bélelt fehér túllruhát visel.

A kápolna főoltárán felül 18. századi festményen a sárkányon győzedelmeskedő, mérleget tartó Szt. Mihály látható. Alatta a 19. században készült tiroli faragású szobrok Szt. Miklós és Szt. Vendel között Szt. Mihály

szobra állnak. (24. ábra) A kápolna Szt. Orbán tiszteletére emelt mellékoltára szintén tiroli eredetű. Sajátosan szép kompozíció: szőlőfürtökkel és levelekkel körbefont keretén felül a pápai tiara látható. A fatáblára festett képen, a háttérben a légrádi szőlővidék, és a Dráva sík, szinte veduta- szerű látványa, a kép előterében domborműbe faragva, Szt. Orbán, a szőlőhegyek patronusa áll pápai ornátusban, kezében hármaskereszttel, könyvvel és szőlőfürttel. (25. ábra)

A kápolna főbúcsúja a legutóbbi időkig nem Szt. Mihály (szeptember. 29.) napjához, hanem Szt. Anna (július 26.) ünnepéhez kapcsolódik. A határ 1948-ban történt lezárásáig, a Dráván túli községek népe a két búcsú napján rendszeresen átjött Légrádból, Domborúból, Kotoriból és Golából. Felvirágozott komppal, templomi zászlókkal már hajnalban megérkeztek. A kompok kikötése után rendezett sorokban énekelve tették meg az utat a kápolnához. Berzencéről, Murakeresztúrról, Beleznárol, Zákányból, az előimádkozó vezetésével, zászlós körmenetben, gyalog jöttek. Szentmisét, délután litániát hallgattak utána a rokonok, ismerősök estig a kápolna előtti téren evéssel-ivással együtt töltötték el az időt. Szt. Mihály búcsúkor tartották a hagyományos őszi kirakódóvásárt is. Erre az alkalomra nemcsak csizmadiák, szűcsök, posztósok, hanem kádárok, kötelesek, bognárok, valamint márcot és gyertyát egyaránt áruló mézesbábosok valamint pecsenyesütők is érkeztek. A búcsúvásár szokása 1948-ig élő maradt.

Bonnya pusztán *fogadalmi szándékból* készült jellegzetes *útmenti kápolna* áll. Alkotója Horváth Ferenc úttörő, eredetileg ide egy kőkeresztet faragott, melynek felirata:

„Isten dicsőségére Álitata Horváth Ferencz és Somogyi Örsébet! 1925.”

Az Igal felől Andocsra tartó gyalogos zarándokok utolsó pihenő

állomásaként ismert keresztet a család gondozta. Horváth Ferenc néhány társával, az I. világháborúban, a doberdói fronton, a tűzvonalban csodával határos módon egy kis deszkakápolna mögé rejtőzve menekült meg. Ezért elhatározta, hogy hazatérte után a kereszt köré egy hasonló, virágdíszes deszkakápolnát farag. Ezt a fogadalmát néhány éves munkával 1929-re be is váltotta. A stilizált virágfüzérékkel, valamint tükrökkel is kombinált deszkafalak virágait színesre festette. Karácsonykor gömbégőket tett az ajtónyílás fölé. A kis kápolnát jelenleg is őrzik a leszármazottak. A hagyományt megtartva, nyáron mindig feldíszítik virágokkal. (26. ábra)

Somogy megye területén a dél-dunántúli régió más területeihez képest kevés *kálvária* található. Stációsorok és keresztcsoport állnak többek között Toponáron, Kaposgyarmaton, Lengyeltótiban, Somogyváron, Igalban, Fonyódon, Mernyén. Néhol a kálváriaegyüttesek a plébániatemplomok szomszédságában láthatók, így együttesen képezik a húsvéti liturgia eseményének helyét. Másutt mint pl. Ladon és Andocson a kálváriák a temető mellett található. Különösen a nagyböjti időszakban, a kálváriajárással egybekötve a hívek rendszeresen felkeresték halottaik sírját. Virágvasárnap és húsvét hajnalán szentelt barkát vittek a temetőbe és a feltámadás reményében a sírbanba tűzték az ágakat.

A Kapos-menti magyar falvakban, mecseknádasdi német kőfaragók dolgoztak. Jellegzetes Krisztus-kereszteket és mellékalakokat formáltak. Attalán, az 1893-ban készült kálváriaegyüttes a falu végén, mesterséges dombon áll. A mellékalakok, a Fájdalmas Mária, János apostol, valamint a „*kötéllel*” felfüggesztett latrok megformálása osztrák (stájer) ill. délnémet hatást tükröznek.

Hasonló a Kánya községben látható keresztcsoport, szintén mecseknádasdi kőfaragók munkája.

A megye területén, a többségében református falvakban a katolikusok *haranglábakat* emeltek. A plébániatemplomoktól távol eső dombokon, pusztákon a hívek azért kérték felállításukat, hogy a szentmisétől távol a harangszó legalább az imára figyelmeztesse őket. (HOSS J.,1948. 95.) A haranglábak fa - vagy a szilárd építőanyagát a faluközösség biztosította. Megáldásukra rendszerint a legközelebbi plébánost hívták meg.

Somogyban kétféle harangláb változat ismert. Az ágas fákból összeállított, kúpalakú fedéllel ellátott típusok találhatóak a zselici Antalfaluban, Somogyapátiban, Heresznyén, Nagyatád simongáti részén, valamint Tapsonyan. (27. ábra)

Már csak néhány helyen látható kőből ill. falazott téglából épített, sátortetős, egyemeletes *harangtorony*. Egyik legszebb példája Inkén áll. A torony bejárati ajtaja fölött, az osztópárkány magasságában, falfülkében Pieta kvalitásos, kőből faragott, festett szobra látható. (28. ábra)

Hasonló típusú harangtorony a Babócsa melletti Péterhidán található, ahol az építmény mellett kétoldalról nyitott kis kápolna is áll, benne kőfeszület. Böhönyén a kanizsa-marcali útelágazásnál, a település központjában, e célra ugyancsak téglából falazott, támpilléres tornyot építettek.

A harangot délidőben, az Úrangyala-imádságára mindenütt megkondították. Az elhunytakat nemcsak haláluk órájában, hanem a falun áthaladó temetési menetet kísérve is elsíratta a harang. Ez utóbbi „*lelke üdvözüléséért*” mindenkinek megjárta.

Somogyban számos szőlővidéken harangoztak a viharfelhők ellen. A szokás Kaposvár szőlőhegyein az 1940-es évekig megmaradt. (HOSS J.,1948. 142.)

A képoszlopokat valamint a *védőszentek határbeli szobrait*, közösségek, családok, egyének, fogadalomból emeltették. *Kereszteket*

nemcsak hálából, vagy oltalmazó szándékkal, a táj, a település, a szőlővidék, a legelők, a termőföldek védelmére, hanem balesetek emlékére is állíthatták. Fenntartásukra sok esetben írásos alapítványt tettek, amit rendszerint a plébániák irattárában helyeztek el. Arra is van példánk amikor a családok generációkon át gondozták, szükség esetén felújították az emlékeket.

Szenháromság oszlopokat és szoborcsoportokat a települések közterein és a templomok szomszédságában, a 18. század második felétől egy-két kivételtől eltekintve, a kegyúri családok vagy az egyházközségek állították.

A kutasi Szenháromság oszlopot minden bizonnyal Padányi Bíró Márton püspök kőfaragói, Schmidt J.Ferenc és Walch Tamás veszprémi szoborcsoportja ihlette. A 18. század második felében készült, alkotója ismeretlen. A harmonikus, jóval kisebb arányú kompozíciót, eredetileg négy mellékalak díszítette.. Talapzatán elől a Immaculata, jobbról Szt. Sebestyén és balról Szt. Rókus látható. Hátul, a restaurálás előtt, Szt. Rozália szobra állt. (29. ábra)

A kéthelyi faluközpontban a Szenháromság oszlopon lévő Három Isteni Személy, megfogalmazásában a veszprémi mintát követi. Talapzatán körben felirat olvasható: „Szent, szent, szent a Seregeknek Ura Istene” alján latin szöveg: „statVa VnI TrInItatI et TrInae VnItatI ple saCrata KétheLInVM DeCorat sVpernIs qVe gratIIs vIsItat VrantsIts et Mizera pIIs eXpensIs zeLante paroCho AnDrea BabIts perennI VnIVs TrInItatIs honorI Ita ereCta eXIsto” Kronosztikonjából két időpont olvasható 1794 és 1799.

(„ A szobor kegyesen szenteltetett az egy Háromságnak és a hármas egységnek. Ez Kéthelyet díszíti és az égiektől kegyesen látogattatik.....Babits András plébános idejében, aki, mivel buzgón szerette /ti. a Szentháromságot/ kegyes költségeivel állítván az egy Háromság örök tiszteletére, így létezem /ti. ez a szobor/)

A talapzat két oldalán magyar felirat olvasható: „ *Ez az igaz katolika Mit hogy egy Istent az Háromságban és Háromságot az Egységben s aként imádjuk.*” „ *Áldgyuk az Apát és a Fiút a Szent Lélekkel ditsérjük föl magastallyuk őket örökkén (Daniel 30.p.)*” (30. ábra)

A korai példák közül rendhagyó megfogalmazású a balatonszentgyörgyi Szentháromság emlék. A keszthelyi homokkőből készült, kora klasszicizáló oszlop talapzatán a dombormű, könyvet és jogart tartó nőalak, szerzetesi ruhában, az egyházat, a keresztény közösséget, Ecclesia- t ábrázolja. Az oszlop tetején látható kompozíció a felhőkön ülő Atyaistent jeleníti meg, aki kezében tartja megfeszített fiát. A kereszt alján az Atya lába előtt a kitárt szárnyú galamb, a Szentlélek látható. Balatonszentgyörgy a keszthelyi Festetics-család birtokában volt. A kegyúr Festetics György 1796-ban hívta Kismartonból Keszthelyre Zitterbarth József kőfaragómestert (1761-1831), aki az uradalom területén számos szobrot, útmenti keresztet valamint síremléket faragott. „*A kegyelem széke*”, német nyelvterületen „*Gnadenstuhl*”- ábrázolástípus az osztrák búcsújáróhely, Sonntagberg híres kegyszobra nyomán vált népszerűvé, és számos burgenlandi másolatának ismeretében faraghatta alkotója, Zitterbarth József. (31. ábra) Nemesvidről ismert fejezetes oszlopon ülő hasonmását is ő készítette 1816-ban.

A „*kegyelem széke*” balatonszentgyörgyi szobrához rendhagyó módon csak virágvasárnap vezetett processzió, ilyenkor a szobrot feldíszítették és kis oltárt állítottak elé.

A későbbi 19-20. században készült változatok, sajátos megfogalmazású kompozícióban láthatók. Az Atyaisten és a Fiu között magasodik fel a kereszt, amelyen a kitárt szárnyú galamb képében jelenik meg a Szentlélek. (Andocs, Bize, Vörs, Tarany stb).

Családi tragédia nyomán állították a miki *Szenháromság oszlopot*. Az oltármenzával kialakított talapzaton felirat olvasható: „*Isten dicsőségére emeltette özv. Pfeffer Mátyásné Született Hebrancs Terézia és fiai 1886.*” Az oltár fölött öt, kőből faragott mellékalak látható: Szűz Mária, Avilai Szt. Teréz, Szt. Flórián, Nepomuki Szt. János, valamint Örzőangyal gyermekkel. Felettük indás, puttókkal díszített oszlopfőn trónol a Szentháromság. Az 1950-es évekig a falu népe Szentháromság vasárnapján a szobor előtt imádkozta Padányi Bíró Márton püspök az ünnepre rendelt imáját, a „szentest”.

A megyében egyedülálló szoborkompozíció látható a nagyberki kastély szomszédságában. A Schmiedegg-család 1812-ben adott megrendelést a Magyarország Nagyasszonya (Patrona Hungariae) Szt. Istvánnal és Szt. Lászlóval szoborcsoport felállítására. A szoboregüttes a dél-dunántúli térségben egyedülállóan fejezi ki a nemzeti Mária-kultusz hagyományának újraéledését. A felhőkön trónoló Szűz Mária fején barokk korona, lába félholdra - az Istenanyaságát tagadó Nestorius arcára lép, mellette a puttók Magyarország címerét és a koronát tartják. Felirata: „*Mater I sVCCVrre CaDentI*” („*J(ézus) Anyja, siess a elesett segítségére*”). A koronát felajánló Szt. István szobra napjainkra már

hiányzik a kompozícióból. Szűz Mária előtt a csatabárdot tartó Szt. László hódol. A megformálás stílusjegyei alapján, készítője a keszthelyi kőfaragómester, Zitterbarth József.(32-33. Ábra)

A megye egyik legrégebb *képoszlopa* Kaposvár egykori határában, a Róma-hegyi szőlők alján áll. A téglából falazott, sátortetős építményen, üveggel elrekesztett falifülkében, kisméretű, fából faragott ülő helyzetű, töviskoronás Krisztus szobor, népi nevén „*gugyuló Jézus*” látható. Felirata: „*Jézus segíts 1721*”. A képoszlop az első plébános, Vörös József Gábor pasztorálása (1715-1738) idején épült. Mivel maga is szőlőtulajdonos volt, nem kizárt, hogy ő építtette ezt a rendhagyó határbeli emléket.

Feltételezzük, hogy a képoszlop építménye a többszöri felújítást követően kapta jelenlegi formáját.

Ismerjük azt a régi hagyományt, miszerint az egykori szőlőbirtokosok és vincellérek főleg ősszel, a szüret idején a képoszlopot kimeszelték és virággal feldíszítették. (34., 34/a ábra)

Kaposvár 1702-ben lett a herceg Eszterházy család birtoka. Az akkor még falusias jellegű városba Eszterházy Miklós herceg (1762-1790) Ausztria északi területeiről és Morvaországból német iparosokat telepített. Nekik minden bizonnyal részük lehetett abban, hogy a gyakori járványok emlékezetére a város közepén, 1766-ban szobrot emeltek a pestisben szenvedők patrónusai, Szt. Rókus és Rozália tiszteletére. A mozgalmas szoborkompozíció felül a sebére mutató Szt. Rókus áll, köpenye széles gallérján kagyló, a compostellai zarándokjelvény látható. Lábánál kutya, szájában kenyérral. A kiszélesedő talapzaton barlangot jelképező mélyedésben, kezében feszülettel és koponyával a palermói Rozália, a társvédőszent alakja fekszik. Az utóbbi megjelenítése utal az Eszterházy család kultuszteremtő kezdeményezésére. Birtokközpontjukban, Fraknón

ugyanis már 1666-ban kápolnát emeltek Szt.Rozália tiszteletére. A kaposvári fogadalmi emlék 100 évvel a fenti alapítás után készült.(35. ábra)

A jezsuiták korai missziója nyomán, vált meghatározó jelentőségűvé a rend szentjének, Nepomuki Szt. Jánosnak tisztelete. Emlékére, Somogy megyében, - 1729-ben történt szentéavatását követően, a 18. Század közepétől - 23 szobrot emeltek, többek között Büssün, Csombárdon, Eddén, Magyaratádon, Osztopánban stb.

A kegyúri birtokok központjában általában kvalitásos *szobrokat* készítették. A megrendeléseket a megye főleg északnyugati részén, rendszerint keszthelyi kőfaragók kapták, akik a jobb minőségű, Reziből való kőből dolgoztak. Megformálásuk sok esetben előképül szolgált a kisebb műhelyek provinciálisabb alkotásainak. Ilyen kvalitásosabb munkák *Nepomuki Szt. János szobrai*, Háromfán (1776) és Mernyén (1794).

Somogyhárságyon, a Festetics kegyúri család állíttatott, a falun átfolyó patak hídja mellett szobrot Nepomuki Szt. János tiszteletére. A barokk mozgalmasság jegyeit is magán viselő alkotás talapzatán olvasható: „*Fecit Jos. Buk* valamint *V Ecclesiis 1794.*”. Nincs róla tudomásunk, hogy a pécsi illetőségű Buck József (1755-1815) rajziskolai tanár és építész kőfaragással foglalkozott volna, feltételezzük viszont, hogy apósa a híres pécsi szobrász Spett Ferenc, az ő terve alapján kivitelezhette Nepomuki Szt. János szobrát.(37. ábra)

A Mernyén 1794-ben felállított alkotás copf talapzatán a szent vértanúságára utaló dombormű látható. Hasonló megfogalmazású Nagyberkiben, az 1812-ben gróf Schmiedegg Kálmán által állíttatott szobor.Az utóbbi a keszthelyi Zitterbarth József alkotása.(38.ábra,39 ábra)

A településeken a hidak és utak mentén álló nagyszámú emléket a helybeli hívek, a szent ünnepén, május 16-án, a templomban tartott szentmisét

követően processzióban keresték fel. Az 1950-es évekig élt ez a szokás. Néhol templomi zászlókkal vonultak a szoborhoz, ahol közösen elmondták a Mindenszentek -litániáját.

Padányi Bíró Márton már említett kultuszteremtő tevékenysége eredményeként, Szt.Vendelnek, a pásztorok patrónusának meggyeszerzte számos szobra áll. Többek között Bizén, Buzsákon, Nagyszakácsiban, Ordacsehiben, Somogyzsitfán, Somogyfajszon, Szökedencsen, Ráksiban stb. Ikonográfiai megoldásuk csaknem mindenütt azonosnak mondható.

Mikében, 1897-ben a falu állatállományát száj- és körömfájás járvány pusztította. A következő esztendőben egy házaspár a német utcában, szobrot állíttatott engesztelésül. A felirat szerint „*Szent Vendel tiszteletére emeltették öreg Brandmüller János és neje Frank Rozália 1898.*” A pásztorok védőszentje, Vendel napját ezt követően, mint fogadott ünnepet a faluközösség megtartotta. Az ünnep előestéjén a szobornál „*százával égtek a gyertyák*”. Vendel napon, október 20-án a falu fogadalmából a pásztorok, csordások nem hajthattak ki. Kisebb kerti munkán kívül mást nem végeztek. Aznap a templomban reggel szentmisét, utána egész napos szentségimádást tartottak. (40. ábra)

Más védőszent plasztikai megfogalmazása viszonylag kevés található a megyében. A Festetics -család Toponáron állíttatott szobrot Szt.Flóriánnak, Népi megfogalmazású változatai láthatók pl. Kutason és Iharosberényben. Pádúai Szt. Antal szobra áll Somogysárdon és Szőlősgyörökön stb.

Az útmenti keresztek egyik legkorábbi, példája Balatonszentgyörgyről ismert. A falu főutcáján, egy ház előtt álló feszület talapzatán a település névadó szentjének sárkányölő Szt. Györgynek domborműve látható. Fölötte,

imára kulcsolt kézzel a megfeszített fiára tekintő Fájdalmas Mária ülő alakja. A keresztet Zitterbarth József 1816-ban faragta. (41. ábra) A talapzaton elmosódott felirat olvasható: „*öreg Simon ...s...*” A rendhagyó kompozíció, a felfelé keskenyedő, lépcsőzetesen tagolt talapzat felső részén a jellegzetes, ülő testhelyzetű, Fájdalmas Mária, az 1810-20-as években Zitterbarth munkáin másutt is előfordul. Műhelyének másik sajátos ábrázolása, Mária a talapzaton domborműbe faragott, félig elforduló, álló alakja. (42. ábra)

A mecseknádasdi kőfaragók, a „*Krisztus-faragó*” Weckler, valamint Gungl különösen szuggesztív Krisztus korpuszokat formáltak.(Ráksi, Pamuk, Libickozma, Szentborbás stb.)

Somogyban az útmenti keresztek javarésze a 20. században, eklektikus stílusban készült. A 1920-30-as emlékeket, az előbbieket mellett, a nagyatádi Koloszar-, a Bano-, valamint Faludi Imre kaposvári kőfaragók is készítették. (Tapsony, Nikla, Lengyeltóti, Táska stb.)

Eleinte a fészületek alján csak Szűz Máriát jelenítették meg. Később számos helyen a stilizált növényi motívumok mellett angyalok és egyéb szentek alakjai is láthatók. Egyik legszebb példája a vörsi „*Ilka- kereszt*”. A hagyomány szerint egy javasasszony adományából készült. Felirata: ”*Isten dicsőségére állította Böröcz Ilona és férje Besenczki József 1936. Évben*” (43. ábra)

Az *un. csengős keresztek* a határban állították. Bádogból készült fedelük alján egykor fémcseggök függtek. (Kutas, Somogygeszti, Szentgáloskér, Szőlősgyörök stb) (45. ábra)

Segesden, egy ház előtt fából készült, vörösre festett, ives bádoggal fedett kereszt áll, alján kőből faragott Szűz Mária, kétoldalt egy-egy angyal

szobrával. Feliratán ez olvasható: „Isten dicsőségére állíttatták Fábrián Imre és neje 1942.” – hálából, hogy gyermekük a háborúból hazatért. (46. ábra).

A határbeli keresztek a falubeliek, imádkozva a jó időjárásért, a keresztjáró napokon, körmenetben látogatták. A határból, munkából jövet a keresztek tövében pihentek meg.

Református templomok és vallásos emlékek

A somogyi református gyülekezetek többsége a kuruc háborúkat követően építette újra a hódoltság során elpusztult templomait. A megfogyatkozott népesség kezdetben csak fatemplomokat emelt. Ezek romlékony állapota miatt idővel többször folyamodtak javítási engedélyért. (DR: TÓTH E., 1940.32.) II. József császár Türelmi rendelete 1781-től új korszakot hozott a református egyház életében, „... valóságos templomépítési láz támadt”. (TAKÁCS B., 1992. XIX.). A szilárd anyagból készült templomok külső, homlokzati kialakítását és belső terét is puritán, nemes egyszerűség jellemezte. Ettől eltérően a 18. század végén épült dél-dunántúli református templomaink fából készült berendezését helyenként festett virágornamentikával díszítették. A változatos, stilizált motívumok a barokk és a rokokó hatását tükrözik. Somogyi templomaink *festett asztalosmunkái* a baranyai-, a felső-magyarországi emlékekkel rokoníthatók.

Malonyay Dezső a századelőn, néprajzi gyűjtőútján még látta a kadarkúti református templom karzatának alján, és mennyezetén a festett kazettákat. A

berendezést nemcsak Kadarkúton, hanem Hedrehelyen és Kutason is lebontották. (MALONYAY D., 1912. 203.)

A Sziget-vidék korábban Somogyhoz tartozó néhány községét 1950-ben csatolták Baranyához. A települések Nemeske, Merenye, Patapoklosi református templomainak festett, virágozott berendezése közül már csak kettőben láthatók részletek. Az 1858-ban épült nemeskei templom megmaradt berendezését, az 1970-es évek elejétől a Pápai Református Múzeumban őrzik. A karzat mellvéd virágornamentikájának motívumelemei az egykori kadarkúti és a patapoklosi stíluscsoportba tartoznak. Merenye templomát 1781-ben építették. Jelenleg is láthatók festett kazettás mennyezete és padelői.

A szennai református templom 1785-ben épült. Északi karzata őrzi az eredeti táblákat. Malonyay ezeken, a lebontott kadarkúti templom festett tábláihoz hasonló barokkos motívumokat fedezett fel. A stilizált ornamentika jellegzetesége a szimmetrikus növényi és madárábrázolás. (47.,47/a ábra) Az L-alakú eredeti karzat rövid szárát 3+6 tábla díszíti. A sarok két oldalán egy-egy szöveges tábla látható: „ *NAGY PAL BALAO NAGYVÁTI JÁNOS ASZTALOS MESTER EMBER EZT az ÚR HÁZÁT ELKÉSZITETE 1787 ESZTENDŐBEN*” (Nagyváti János festőasztalos a Baranya megyei Nagypallból származott !) „*Bótor István Kováts Hűségessen munkálódot Deák Mihály kis Biró*”

A szennai templomot 1949-ben restaurálták. A déli, újabb karzat alatt a régi festett padokból akkor állították össze a 12 táblás hosszú padelőt. A mennyezetrekonstrukciót, a deszkaburkolat helyett, lécekkel kazettákra bontott, vakolt felületre, - az eredeti motívumelemek felhasználásával -, Soós István kaposvári festőművész készítette.

A Szigetvár szomszédságában fekvő Patapoklosi (korábban Pata és Poklosi, 1950-ben egyesítették.) patai templomát a hagyomány szerint Bérczi László nemesember építtette. Festett kazettái között napsugaras keretezett mezőben az alábbi felirat olvasható: „Ezen templom 1794-ben épült, a kazettás famennyezet másodlagos elhelyezésben került a karzat alatti gerendázat lefedésére. Restauráltatta a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Múzeuma 1994-95 évben. A festett táblák 1998 júliusában kerültek vissza jelenlegi helyükre.” A karzat alatt a barokk, helyenként rokokó hatású stilizált növényi ornamentikát ábrázoló kazetták között néhány figurális díszítésű is látható. Ilyenek a Krisztus önfeláldozását jelképező pelikán, az éberség erényének szimbóluma az őrdaru, a paradicsomi almafára tekeredő kígyó, valamint a kánaáni szőlőfürtöt vívők. Egymás melletti kazettákon a bolygók - Vénus, Mercurius, Luna, Mars, Jupiter, Saturnus – az Isten teremtette világmindenség jelképei, Isten dicsőségét hirdetik. Az óra, a múltó idő, a földi mulandóság jelképe. (48-49-50-51. ábra)

Temetők

A szakrális táj nélkülözhetetlen alkotóeleme a temető, amely szervesen kapcsolódik a településekhez, összképe nem egy esetben tükrözi lakosságának egykori vallási hovatartozását, nemzetiségét, társadalmi állapotát és rétegződését. Malonyay Dezső a századfordulón, kutatóútjain még számos régi katolikus és református temetőt és hagyományos sírjelet talált.

A katolikusok ősi egyházi gyakorlata, a templom körüli temetkezés már csak elvétve található a megyében. Szenyér és Teleki középkori temploma mellett még látható a régi temető. Somogy megyében csak a török

kiűzését követően, a 18. században vetődik fel a temetők áthelyezésének és bekerítésének kérdése. Mária Terézia rendelete szerint a temetők közepére keresztet állítottak. (HÓMAN B.-SZEGLŐ GY., 1935. IV. 519.) A hagyomány szerint II. József császár kaposvári látogatását követően, 1776-ban alakítanak ki új temetőt a város keleti és nyugati határában. (BERECZK S., 1925. 13.) A vidéki településeken később, csak a 19. század folyamán rendeződik a helyzet. Valószínű ezért maradt fenn a síremlékek javarésze a 19. századtól.

A gazdagabb parasztpolgári és iparos családok sírköveit többnyire készthelyi műhelyekben rendelték. Homokkőből, ill. keményebb mészkőből faragott nem egy esetben *késő- barokk és kora- klasszicizáló megfogalmazásúak*. (Szulok, Babócsa, Csököly, Drávacárdony, Szenyér) (52. ábra)

A Kapos menti katolikus falvakban egykor nagyobb számban állítottak *fából faragott sírkereszteket* (53. ábra). Ezekre legtöbbször csak az elhunyt nevét és a halálozás évét vészték. Az 1950-es évektől a fakereszteket lassan azonos formájú, de műkőből öntött keresztek váltották fel.

A századfordulón készült eklektikus ún. *táblás síremlékek* formaváltozatait még az 1920-es években is faragták. Egy-egy kőfaragóműhely piackörzetében a hasonló stílusban készült szériamunkák jellemezték a temetők arculatát. Ilyen látványt nyújt pl. Marcaliban, Szenyéren, Segesden, Barcsan, Tapsonyban, a marcali Kovács és társa kőfaragó cég síremlékanyaga. A szimmetrikus, hangsúlyos osztó- és zárópárkánnyal tagolt kőtábla tetején kereszt és két angyal vagy két kereszt és közte egy térdeplő angyal, - a plasztikusan keretezett tábla közepén, a feliratok között imádkozó kéztartással, Szűz Mária alakja látható. A köztes mezőket

helyenként stilizált növényi motívum, szív, rozmaringág, koszorú, rozetta valamint szomorúfűz vésett rajzolata díszíti. (54. ábra)

A századelőtől terjedt el az *elhúnytak fényképének a sírkövekre illesztett, porcelánfajanszra égetett változata*. Ezt csak a tehetősebb családok készítették. A képek hűen visszaidézik a helyi viseletet és a korabeli viselésmódot (Szulok).

A kálvinista temetők egykor változatos sírjeleiből, a faragott fejfákból már csak elvétve találunk példákat.

A megye déli református vidékén elterjedt az *epitáfiumos fejfa*. A faoszlopra erősített táblára felvésték, ritkábban felfestették a halott nevét, születése és halála évét (Csurgónagymarton). (BALASSA 1987: 60)

A belső zselici táj, stb temetőinek sírjelei a *táblás fejfák*. Sima törzsükre hosszabb- rövidebb feliratot, az elhunyt nevének kezdőbetűit és az évszámot vésték. A felirat felett gyakran díszítés is látható, levél-, tulipán, szomorúfűz motívum. Felül többségében korong alakú, rá arányosan szerkesztett csillagmotívumot vésték (Szenna, Zselickisfalud). (55. ábra)

A külső somogyi református falvakban az 1940-50-es években még számos *oszlopos és fatönkös fejfát* őriztek a temetők. Az *oszlopos fejfa* – minden oldalán hornyolt, vésett, fogazott díszítésű Nagybjomban található. Aszerint, hogy férfi vagy női fejfa, domború vagy homorú fejezettel készítették. (56. ábra)

A közel négyzet- vagy téglalap keresztmetszetű, elülső oldalán vésett, fogazott, néha előreugró fejrésszel kialakított változat, a *fatönkös fejfa*, Szennában, Csökölyben és Kisbjomban volt gyakoribb. Sajátos látványt nyújt a szorosan egymás mellett álló, családtagok együttes sírját jelölő fejfacsoport. (57-58. ábra) A *táblás és a fatönkös fejfák* félköríves felső

részére legtöbbször rövidítést is véstek: „ABFRA” („A boldog feltámadás reménye alatt”) ...itt nyugszik...

A falusi temetők hagyományos sírjeleit már a két háború között lassan felváltották a műkőből készült szériamunkák.

Az otthonok vallásos tárgyi emlékei

A szűkebb szakrális tér, a családi otthonok vallásos világát eredeti állapotában már csak múzeumi kiállításokon láthatjuk. Néhány, a hagyományos népeletre vonatkozó leírás, valamint szóbeli emléktanyag visszaidézi a lakások kultikus tárgyait.

A ház paraliturgikus megszentelésének rendhagyó példajaként említhetjük, a kaposvári Rippl-Rónai Múzeumban őrzött, Csurgónagymartonból, 1972-ben bekerült un. „*Imakö*”-vet. A fehér márványból faragott, díszes, imakönyv alakú kő (13x9x3) egy lebontott ház alapjából került elő. (RRM 72.17.1)

A katolikusok lakta vidéken emlékezet őrzi a *szentsarok* és a *házioltárok* hagyományát. Különösen a búcsújáróhelyek vonzáskörzetében, Andocs, Segesd és Turbék környékén, az 1960-as években még láthatók voltak a „*tiszta szobák*” házioltárai, melyeket régebben a sarokpad fölé, később a két utcai ablak közötti fiókos szekrényen (sublót) rendezték el. A feszületet, gyertyatartókat, imádságoskönyvet és a kisebb-nagyobb búcsús tárgyakat őrizték itt évtizedeken át.

A színes papírképekkel díszített szentelt gyertyákat helybeli bábosmestereknél vásárolták. Andocson a mézeskalácsos- és gyertyaöntő Dani-család árulta a legváltozatosabb viaszgyertyákat.

A *búcsús emléktárgyak* a 19. század második felétől *import készítményekkel* is bővültek. A múlt század folyamán vált szélesebb körben ismertté Magyarországon a *salzburgi Weinkamer cég*. A kegytárgykészítés korabeli központjában Salzburgban, a német nyelvterületen népszerű egyedi kolostormunkák hatására, szériában gyártották a művészi kivitelű viaszmunkákat: a felöltöztetett, jászolban fekvő kis Jézus, a Szent Család, Szűz Mária kegyképei-kegyszobrainak másolata, a Szentháromság, a megfeszített Krisztus, védőszenteket ábrázoló figurális darabokat.

A sajátos technikával készült jellegzetes tárgyak napjainkra többnyire már csak múzeumokban és magángyűjteményekben található. Az esztergályozott korongon álló, színes viaszfóliából, valamint vékony fém- és viaszszáלבól készült kompozíciókat üvegbúra borítja. Innen a Szűz Mária ábrázolások találó népi elnevezése a „*burított Mária*”. Változatai az ún. „*tokos Máriák*”, az üvegezett tokba, fakeretbe foglalt kisebb- nagyobb méretű viaszfigurák, selyem- és papírapplikációval készült kivitelben. A gyár a fentiekén kívül különféle *díszített gyertyákat, tekeretsgyertyát, a kisebb-nagyobb fogadalmi viasztárgyakat* is szállított, főleg a búcsújáróhelyekre.

A megrendelők igénye szerint a viaszmunkákon, az illető búcsújáróhely valamint az ábrázolt téma neve is olvasható, papírból kivágott betűkkel vagy német felirattal papírszalagra nyomtatva, pl. Andocs, Máriagyűd valamint Hl. Dreifaltigkeit, Heil. Maria Skapulier, Hl. Familie stb. (HUTTER E., 1987. 10.) A gyár a századfordulótól már reklám lehetőségével élt, és képes ismertetőt küldött megrendelőinek. A hagyomány szerint a kezdeti időkben a sérülékeny portékát a Dunán szállították, és a folyóparti városokból továbbították rendeltetési helyére.

Bár a Weinkamer cég 1986-ig állt fenn, gyűjtésünk adatai arra vallanak, hogy az üvegbúrás tárgyakat, valamint keretezett változatát az 1910-es évekig árulták a búcsújáróhelyeken.

A reprezentatív búcsús ajándék egyik szép emléke az andocsi Szűz Máriát és a gyermek Jézust ábrázolja Szt. Katalinnal és Dorottyával. Mária piros palástban, a gyermek Jézus kék köpenyben, mellettük jobbról balról a kegytemplom oltáráról ismert Szt. Dorottya és Katalin állnak. Szűz Mária fején a magyar korona látható. (60. ábra)

Andocson, többek emlékezete szerint, a generációkon át őrzött „burított Mária” előtt, esténként együtt imádkozott a család.

Szintén Andocsról származik és egy kapolyi református családtól került a Rippl-Rónai Múzeum birtokába Ádám és Éva viaszkompozíciója. (61. ábra) Salzburgi munka.

A házioltárok tárgyai később cserélődtek. A „*polcos kászlira*” a búcsúban vásárolt díszpoharak és csészék közé többnyire porcelán lourdesi szobrot állítottak.

A Zselic falvaiban a századelőn még láthatók voltak a *hutaüveg gyertyatartók, feszületek, Mária-szobrok*. Ezeket a múlt században, részben a lukafai üveghutákban készítették és búcsús ajándékként vásárolták. A gyertyatartókat párosával vették és a sublóton szimmetrikusan helyezték el. A szimmetrikus elrendezés példája ismert volt a falusi kápolnáknak. Hatására alakulhatott ki a lakások szakrális terének díszítése. A Rippl-Rónai Múzeum Jézust formáló üvegyertyatartójának párja, feltehetőleg Szűz Máriát ábrázolta. Hasonló, a zselici üveghutában készült darabokat láttunk 1970-ben Mozsgón. (62. Ábra)

Különösen a németek lakta Zselicben kedvelték az üvegre festett népi szentképeket, *Hinterglas*-okat. Nemcsak a parasztházak „szentsarkát”

díszítették, hanem az útmenti kápolnák belsejét is, ahova fogadalomból (votív) céllal adták.

A fali szentképeken kívül, a kor izléséhez és stílusához igazodóan profán témákat, táj- és zsánerképet egyaránt vásárolták. Az üvegek egy részét házaló vándor árusok értékesítették, részben pedig búcsújáráshelyen árulták. Vidékünkre főleg az észak–ausztriai Sandlból és a csehországi Buchersből hoztak képeket. (SZACSVAY É. 1996.,23.) Az 1880-as évekig, Németlukafán, is dolgoztak a Szudéta vidékről telepített vitriáriusok (üvegesek), akik nemcsak üvegfújással, hanem festéssel is foglalkoztak.

A vallásos családok a búcsúban vásárolt imalapokat a templomi és otthoni ájtatosságok alkalmával egyaránt használták.

A századelőn az emlékezet szerint a turbéki búcsúban *egy ponyvaárus még árult imalapokat, énekfüzeteket, szentképeket és nyomatokat*.. Kinálatában német és horvát nyelvű, Turbékra aktualizált búcsús imákat és énekszövegeket egyaránt lehetett találni. Maria-Hilf kegyképet ábrázoló színes szentképeket is terjesztett.

Sok ismeretlen német és horvát nyelvű, vallásos ponyva - kiadó mellett, említésre méltó a századelőn Szigetváron élt, később Kaposvárra költözött, *Bujtor Antal*, aki mindkét helyen a loretoi társulat tagjaként adott ki imalapokat. Közülük legnépszerűbbek a Szűz Máriához fohászoló „*Legújabb énekek a világháborúról*”, valamint a Mária tiszteletre vonatkozó, didaktikus történetet versbe szedő, „*Mennyei istenes énekek*” c. imafüzetek voltak. A kiadványok egyházi jóváhagyással készültek, a Szigetvári Könyvnyomda és Lapkiadó Részvénytársaságnál.

A színes, Segítő Boldogasszonyt ábrázoló nyomatokat általában a házasságra készülő fiatalok keresztszülei vették esküvői ajándékba. Különösen *a zselici németek* otthonában kedvelték a színes nyomatokat.

Emellé szimmetrikusan rendezték a kisebb - nagyobb szentképeket, később a családi fotográfiákat.

Körükben vált általánossá az a szokás is, hogy a fiatal pár az esküvőt követően *a menyasszonyi koszorút és a völegénycsokrot üvegezett dobozba kereteztette*, a koszorú közepére a Segítő Boldogasszonyt ábrázoló színes szentképet tettek. Helyenként ezeket, a falra függeszthető dobozos esküvői emlékeket, *fogadalomból, életük felajánlása céljából*, a határbeli kápolnába vitték. Legtöbbször azonban otthonukban, tartották, az ágyuk fölött.

Megyeszerte nemcsak faluhelyen, hanem a városok polgári otthonaiban is megtaláljuk a házioltárokat. Erre vall szigetvári gyűjtésünk, ahonnan fából faragott, kétajtós házioltárka darabjaira bukkantunk, amelyet belül ráragasztott szentképek díszítettek.

Az 1920-30-as években kaposvári tapasztalatairól írja Hoss József: „*Gyertyaszentelőkor, a megszentelt gyertyát otthon vagy a házi-oltárra teszik, vagy párosan a kereszt, vagy a szentkép mellé függesztik.*” (HOSS J., 1948.140.)

A kaposvári múzeum gyűjteményének darabjai keresztmetszetet adnak a századelő polgári vallásos világáról is. A tárgyak az un. magas művészet és a provinciális határán állnak. Ilyen értelemben nem lehet paraszti ill. polgári használatukat sem mereven elválasztani egymástól.

A képzőművészeti és néprajzi anyagban kiemelkedően szép darabok maradtak fenn Rippl-Rónai Ödön magángyűjteményéből. A műgyűjtő Rippl-Rónai Ödön, 1920-ban hagyományozta tárgyait Somogy vármegyére. (PANDUR J., 1997. 147.). Halálát követően 1921-től került a gyűjtemény a múzeum birtokába. A nagy számú festmény mellett „*üvegfestmény...*, *szobrok...*, *gyöngy kivarrású képek...*, is találhatóak. (PANDUR J.,

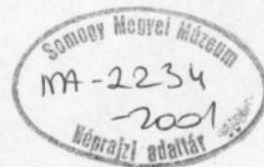
1997.99.) Ezeket feltehetőleg külföldi zarándokutakról hozták egykori tulajdonosaik, és mint kegyeleti darabokat, szentelményeket, generációkon át örökítették tovább.

Társadalmi rétegződéstől függetlenül kedvelt tárgyként őrizték az ún. *türelemüvegeket*. Lakások díszeként sokfelé előfordult. Többnyire ügyeskezű rabok készítették.

A sajátos műfaj csaknem mindig vallásos témát jelenített meg, az adott szűk térben papírból, képekből, fából, valamint más természetes anyagból applikálva. A látványba sűrített eseménysort sokszor egymásra rétegezve jelenítették meg. A kaposvári múzeum néprajzi gyűjteményében több türelemüveg található.

Kiemelkedően szép darab az a négyszögletes, hosszúnyakú üveg, melyet Sipos Sándor 1929-ben ajándékozott a múzeumnak. 1889-ben bírósági altisztként dolgozott a városnál. Akkor került birtokába a tárgy. Elmondása szerint „... *Oroszlán Pál (a híres betyár) mint rab készítette 1889 körül.*” A palackban nyers fából faragott lapokból középen a megfeszített Krisztus, szenvedésének jeleivel, a kereszttel előtt faragott oszlopokon, valamint a kereszttel szárain függesztve egy-egy lámpás. A palack nyakában fadugó, rajta lakat látható. (71. ábra)

Családi ereklyeként őrizték Kaposfüreden, a 19. század második felében készült türelemüveget. Készítője ismeretlen. A kerek üvegbe zárt, faalapra applikált nyomatok, *didaktikus képsort alkotnak* Krisztus életének jeleneteiből. A színes képecskék az Angyali üdvözlés, Jézus születése, menekülés Egyiptomba, Jézus megkeresztelkedése a Jordánban, Jézus és a samariai asszony a kútnál jeleneteit ábrázolják, közülük néhány már elmosódott. A képek előtt feszület áll, az üveget faragott talpas kereszttel zárja. (72. ábra)

Adatait nem ismerjük annak a hosszú keskeny 25 cm magas palacknak, melyben Golgota-jelenet, a megfeszített Krisztus látható, szenvedésének szimbólumaival (Arma Christi), lándzsával, kakassal, fogóval, kockával. A kereszt mellett, sajátos, egyéni megfogalmazású fácskák állnak. (73. ábra)
A türelemüveget Kaposváron gyűjtötték.

Képjegyzék

1. A kegytemplom gótikus szentélye, Andocs.

Lantos Miklós felvétele, 1999.

2. A kegytemplom szentélye a főoltárral és a kegyszoborral, Andocs.

Lantos Miklós felvétele, 1998.

3. "Képes fa – Máriás fa" Andocs és Nágocs között. „A Szentháromság megkoronázza Szűz Máriát”. Olajnyomat. 1900 körül.

Lantos Miklós felvétele, 1982.

3/a Andocsra igyekvő imádkozó búcsúsok egy képes fánál. A fa törzsén fogadalmi tárgyak, szentképek, feszület és gyertyák láthatók. Elöl a búcsúvezető térdel. A fénykép a századfordulón készült. Lantos Miklós reprodukciója.

4. Szoborfülke Nepomuki Szt. János szobrával. Andocs, XIX. század első fele. Lantos Miklós felvétele, 1970.

5. Fogadalmi palástok az andocsi Mária-múzeumban. Lantos Miklós felvétele, 1978.

6. Fogadalmi kép, „Ex voto” felirattal. Olajfestmény, XVIII. század második fele. Andocs.

Lantos Miklós felvétele, 1980.

7. Veronika kendőjét és a Fájdalmas Máriát ábrázoló fogadalmi kép.
Olajfestmény, 1839. Andocs. Lantos Miklós felvétele, 1984.

8. „Pieta”. Olajfestmény a XIX.századból. Andocs.Lantos Miklós
felvétele, 1980.

9. „ Szt. Ferenc stigmatizációja” és „Agnus Dei” Viaszkép és viaszmedál
feliratszalagos polionkeretben. Kolostormunka (XVIII. század). Andocs.
Lantos Miklós felvétele, 1988.

10. „Sienai Szt. Bernardin képe” Viaszkép feliratszalagos polionkeretben.
Kolostormunka (XVIII.század). Andocs. Lantos Miklós felvétele, 1988.

11. „Fájdalmas Krisztus” viaszkép, feliratszalagos polionvirágos keretben.
Kolostormunka (XVIII. század). Andocs. Lantos Miklós felvétele, 1988.

11/a „Nepomuceus nyelv” viasz polionvirágos keretben. Kolostormunka
(XVIII.század). Andocs. Lantos Miklós felvétele, 1988.

12. A turbéki kegytemplom oltára a Segítő Szűz Mária (Mária Hilf)
képével.1741. Lantos Miklós felvétele, 1999.

13. Kegykápolna búcsúsokkal, Segesd, 1744. Lantos Miklós felvétele,
1988.

14. Segesd, kegykápolna a Fájdalmas Szűzanya oltára. Lantos Miklós
felvétele, 1996.

15. A segesdi Szentkútnál vizet merítő asszonyok. Lantos Miklós felvétele,
1995.

15/a Gyóntatás a segesdi búcsún, Lantos Miklós felvétele, 1995.

16. Varga János kadarkúti pásztorfaragó (1888-1978) fogadalmi ajándéka
(1952). Segesd. Lantos Miklós felvétele, 1974.

17. Fogadalmi kép a segesdi kegyszobor ábrázolásával. (XVIII. század)
Kéthely, plébániatemplom. Lantos Miklós felvétele, 1978.

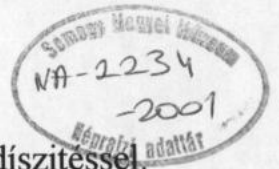
18. „Fehér Mária” kápolna (XII- XIX. század), Buzsák. Lantos Miklós felvétele, 1995.
19. A buzsáki „Fehér Mária” kápolna oltára az öltöztetett Szűz Mária szoborral (1701). Lantos Miklós felvétele, 1998.
20. Szt. Donát kápolna (XVIII. század), Balatonlelle–Kisleshegy. Lantos Miklós felvétele, 1997.
21. Szt. Mihály kápolna (1763-1823), Órtilos,Légrád-hegy. Lantos Miklós felvétele, 1999.
22. Szt. Mihály kápolna Szt. Anna mellékoltára, (XVIII-XIX.sz.) Órtilos,Légrád-hegy.Lantos Miklós felvétele, 1999.
23. Szt. Anna és Szűz Mária öltöztetett szobrai az egykori mellékoltárról, (XVIII. század második fele) Lantos Miklós felvétele, 1999.
24. Szt. Mihály kápolna főoltára. (XVIII sz.) Órtilos,Légrád-hegy. Lantos Miklós felvétele,1999.
25. Szt. Mihály kápolna Szt. Orbán mellékoltára.(XIX. sz.) Órtilos, Légrád-hegy. Lantos Miklós felvétele, 1999.
26. Fogadalmi fakápolna, Bonnyapuszta, 1925-29. Lantos Miklós felvétele, 1974.
27. Fa harangláb a temetőben. (XIX. sz. vége) Tapsony. Lantos Miklós felvétele, 1996.
28. Harangtorony (XIX. sz.), Inke. Lantos Miklós felvétele, 1970.
29. Szentháromság oszlop (XVIII. század második fele), Kutas. Lantos Miklós felvétele, 1998.
30. Szentháromság oszlop, 1794-1799. Kéthely. Lantos Miklós felvétele, 1998.
31. Szentháromság szobor Kegyelem Széke (Gnadenstuhl), XIX. század eleje, Balatonszentgyörgy. Lantos Miklós felvétele, 1998.

- 32-33. „Magyarok Nagyasszonya (Patrona Hungariae)” szoborcsoport, 1812. Nagyberki. Lantos Miklós felvételei 1998.
34. „Gugyuló Jézus” képoszlop 1721. Kaposváron, a Róma -hegy aljában. Lantos Miklós felvétele, 1999.
35. Szt. Rókus és Rozália szobra, 1766. Kaposvár. Lantos Miklós felvétele, 1970.
36. Szt. Rozália szobra, 1835. Igal, templomkert. Lantos Miklós felvétele, 1999.
- 36/a Nepomuki Szt. János. Andocs. Festett fa (XVIII. század vége) Lantos Miklós felvétele, 1999.
37. Nepomuki. Szt. János szobra, Somogyhárság. Felirata: „Fecit Jos. Buk V Ecclesiis 1794.” Lantos Miklós felvétele, 1996.
38. Nepomuki Szt. János szobra, talapzatán a szent vértanúságának jelenetével. Mernye 1794. Lantos Miklós felvétele, 1999.
- 38/a Nepomuki Szt. János szobor talapzata, 1812. Nagyberki. Lantos Miklós felvétele, 1997.
39. Szt. Vendel szobra (XVIII. század második fele) Igal, templomkert. Lantos Miklós felvétele, 1999.
40. Szt. Vendel szobra 1898. Mike. Lantos Miklós felvétele, 1999.
41. Kőkereszt, talapzatán Szt. György domborművével, 1816. Balatonszentgyörgy. Lantos Miklós felvétele, 1999.
42. Kőkereszt talapzata Szűz Mária domborművel, 1810-20 körül. Kutas. Lantos Miklós felvétele, 1973.
43. „Ilka kereszt” 1936. Vörs. Lantos Miklós felvétele, 1999.
44. Kőkereszt, Mike. Lantos Miklós felvétele, 1999.
45. „Csengős kereszt”, bádogra festett korpusszal.(XX sz. eleje) Lengyeltóti és Szőlőgyörök között. Lantos Miklós felvétele, 1985.

46. Fogadalmi fakereszt, 1942. Segesd. Lantos Miklós felvétele, 1999.
47. Református templom festett karzata, 1785-87. Készítette Nagyváti János festőasztalos. Szenna. Lantos Miklós felvétele, 1999.
- 47/a A református templom festett karzatának részlete. Szenna. Lantos Miklós felvétele, 1999.
48. Református templombelső, előtérben a festett karzat alsó kazettáival 1794. Patapoklosi. Lantos Miklós felvétele, 1999.
49. Festett karzat pelikánt ábrázoló kazettája. Patapoklosi, református templom. Lantos Miklós felvétele, 1999.
50. Paradicsomi almafa a kígyóval. Kazetta a karzat aljáról, a patapoklosi református templomból. Lantos Miklós felvétele, 1999.
51. Bolygók képe a patapoklosi templom karzatának festett kazettáiról. Lantos Miklós felvétele, 1999.
52. Sírkő a babócsai temetőből, 1799. Lantos Miklós felvétele, 1995.
53. Fa sírkereszt. (1920-as évek). Gölle, temető. Lantos Miklós felvétele, 1970.
54. Sírkő a szenyéri temetőben. (1920-as évek). Lantos Miklós felvétele, 1997.
55. „Táblás fejfa” vésett díszítéssel a zselickisfaludi temetőből. (XIX. sz. vége). Lantos Miklós felvétele, 1974.
56. Fűrészelt- és vésett díszítésű „oszlopos” fejfák a nagybajomi temetőben. Lantos Miklós felvétele, 1973.
57. A Kisgyura-család „fatönkös” fejfái a kisbajomi temetőben. Lantos Miklós 1973.
58. Székely telepes fejfája a csökölyi temetőben (1945). Lantos Miklós felvétele, 1969.

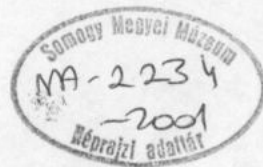
59. Fából készült festett faliszekrény (1920) (11,5 x 6 x 23 cm)
Somogyszob, RRM 80.64.13
60. „Burított Mária” Andocsi Szűz Mária viaszszobra Szt. Dorottyával és Katalinnal, (m:24 cm).Salzburg, Weinkamer cég (XIX. század vége).
Magángyűjtemény. Lantos Mikós felvétele, 1970.
61. Ádám és Éva viszsobra üvegbúrában (m: 20cm). Salzburg,Weinkamer cég (XIX.század vége). RRM 77.11.17. 1-2
62. Üveg gyertyatartó (m: 22,8 cm). (Hutaüveg, XIX. század vége). RRM 75.28.8
63. Mária szívét ábrázoló üvegekép, „Herz Mária” felirattal. (34X48 cm). Sandl, Ausztria (XIX. század). RRM 7470
64. Keresztelő Szt. Jánost ábrázoló üvegekép, „S. Johannes” felirattal.(33x47 cm). Sandl, Ausztria (XIX. század). RRM 7476
65. Genoveva–legenda jelenete. Üvegekép (34x48 cm). Sandl,Ausztria (XIX. század). RRM 7475
66. Házioltár üvegezett faliszekrényben. (65x30x13 cm). (XIX. sz. vége) RRM 84.4.1
67. Imalap 1868-ból. „Hat ájtatos és hathatós imádság a Szentháromsághoz...” „Nyomtatja és kiadja Rózsa K. és neje (ezelőtt Bucsánszky Alajos Szentkirályi utca 30. Sz.) Magángyűjtemény.
68. Bujtor Antal saját kiadású imalapjai a századelőről. Magángyűjtemény.
69. Imalapok Androsics Györgyné, Szabó Júlia (1849-1911) niklai búcsúvezető és előénekes kiadásában. Magángyűjtemény.
- 70-71. Andocsi imalapok a kegyszobor képével. XIX. század vége. Magángyűjtemény.
72. Pádulai Szt. Antal a gyermek Jézussal. Selyemre festett és hímzett kép. (16x27cm) Kolostormunka, XVIII. század. RRM 7429

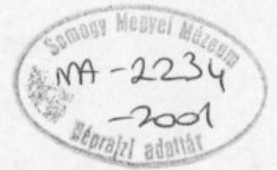
73. „Mater Dolorosa” tűfestés, feliratszalagos, poliondíszítéssel.
(20x31 cm).Kolostormunka. XVIII. század. RRM 7474
74. Csontfeszület, selyemre varrt relikviákkal,gyöngy –és polionszálás
kivarrással. (18x28 cm) Kolostormunka. XVIII. század. RRM 7438
75. A Landshut-i kegykép mása. Tűfestés polionkeretben. (20x25 cm).
Kolostormunka.XVIII. század második fele. RRM 10.2.63
76. Türelemüveg, Krisztus szenvedésének jelképeivel.Faapplikáció.Oroszlán
Pál betyár, mint rab készítette 1889-ben. 1889. RRM 4715
77. Türelemüveg, Krisztus életének jeleneteivel. Fa- és színes nyomat
applikáció (13x39 cm). XIX. század második fele. RRM 69.85.3
78. Türelemüveg, Krisztus szenvedésének jelképeivel. Festett faapplikáció.
(m:25 cm) RRM 2918

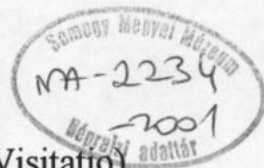
Válogatott irodalom

- Aggházy Mária : Régi magyarországi faszobrok. Budapest, 1958.
- Balassa Iván: A magyar falvak temetői. Corvina, Budapest, 1987.
- Bálint Sándor: Sacra Hungaria. Kassa, 1943.
- Bálint Sándor- Barna Gábor: Búcsújáró magyarok. Szent István Társulat, Budapest, 1994.
- Barna Gábor: Búcsújáró és kegyhelyek Magyarországon. Panoráma, Budapest, 1990.
- Bárth János: A kalocsai búcsúsok egy laikus szokásáról. In. Ethnographia LXXXV. évf. 2-3. szám Budapest, 1974. 366-373.
- B. Bernkhard Lilla-Lukács Zsuzsa: Lengyeltóti plébániatemplom. TKM Kiskönyvtár 549. Budapest, 1996.
- Bereczk Sándor: Kaposvár 1425-1925. Budapest, 1925.
- Bozsóky Pál Gerő: Segesdi krónika. In. A veszprémi egyházmegye múltjából 15.(szerk. Dr. Körmendy József) Szeged, 1993.
- Bucsay Mihály A protestantizmus története Magyarországon. 1521-1945 Gondolat, Budapest, 1985.
- Csánki Dezső Dr.(szerk): Somogy vármegye. Országos Monográfiai Társaság. Budapest, é.n.
- Devóció és dekoráció. (szerk.Lengyel László) Studia Agriensia 7. Eger, 1987.
- Foltin Brunó: Az evangélikus templom. In. Evangélikus templomok Magyarországon. Budapest 1992.23-26.
- Gaál Károly: Auxilium Christianorum. In. Szolgálat 58. Szám, Eisenstadt, 1983.22-28.

- Gönczi Ferenc: A somogyi gyermek. Kaposvár, 1937.
- Gulyás Éva: Egy őszi pásztorünnep és európai párhuzamai.
Szolnok, 1986.
- Gutheil Jenő: Az Árpád-kori Vespém. Veszprém, 1979.
- Hermann Egyed: A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig.
Aurora könyvek, München, 1973.
- Historia Parochiae Andocs.1778. Kézirat
- Hóman Bálint-Szekfű Gyula: Magyar történet VI. Budapest,1931.
- Hoss József: A kaposvári plébánia története. In. A veszprémi egyházmegye
múltjából 12. (szerk.Dr.Pfeiffer János) Veszprém,1948.
- Hutter, Ernestine: Sinnzeichen und Bildschöpfungen Salzburger
Hausandacht
Salzburger Museum Carolino Augusteum, Salzburg, 1987.
- Jordánszky Elek: „Magyarországban s az ahhoz tartozó Részekben lévő
Bóldogságos Szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása”
Pozsony,1836.
- Kiss József : Vegyes gyűjtés JPM NA 427/ 84
- Lackovits Emőke: Dunántúli egyházkerület Somogyi egyházmegye
egyházközségeinek kérdőíves felmérése. Én.Kézirat.
- Lantosné Imre Mária: Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében.I.
Csodaforrások szentkutak. In. JPMÉvk. 39. (1994) 197-211.
Pécs, 1995.
- Lantosné Imre Mária: Szakrális táj és kultusz a pécsi egyházmegyében III.
Kápolnák. In. JPMÉvk. 41-42. (1996-97)
- Malonyay Dezső A magyar nép művészete IV. Budapest, 1912.
- Marics József: Történelmi esték. Az Iharosberényi Krónika Baráti Körének
Kiadványa. 1995.

Merényi Ferenc: Domsics Mátyás egyházlátogatása. (Canonica Visitatio)

Baranyában 1729-ben. Specimina... 161. Pécs, 1939.

Nagybákay Péter: Magyar fazekas céhpecsések. In. Ethnographia 1978.

Pandur József: A másik Rippl-Rónai. Pécs, 1997.

Pehm József: Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora.

In. A veszprémi egyházmegye múltjából 2. (szerk. Dr. Pfeiffer János)

Zalaegerszeg, 1934.

Somogy megye földrajzi nevei. Akadémiai K. Budapest, 1974.

Simon József : Balatonszentgyörgyi képes krónika.

Balatonszentgyörgy, 1978.

Soós Gyula dr.: Kis történelem Csurgó nagy múltjából. Csurgó, 1999.

Szabó Imre: Andocs búcsújáráhely története. Budapest, 1992.

Szacsvay Éva: Üvegképek. Catalogi Musei Ethnographiae A Néprajzi

Múzeum tárgykatalógusai. 2. (szerk. Selmeczi Kovács Attila)

Budapest, 1996.

Szántó Konrád dr: A katolikus egyház története I. Ecclesia, Budapest, 1987.

Szilárdfy Zoltán: A kegyképek és szobrok tipológiája és jelentése. In: Bálint

Sándor- Barna Gábor: Búcsújáró magyarok. Budapest, Szt. István

Társulat, 1994. 323-348.

Takács Béla: A református templom. In. Református templomok Magyarországon. (szerk. Déri Erzsébet) Budapest, 1992. 11-25.

Takács Béla: Református templomaink úrasztali terítői. Budapest, 1983.

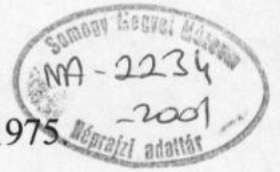
Tomisa Ilona: „...együtt a processziót járják”. Körmeneti zászlók

Magyarországon. Budapest, 1998.

Tóth Endre dr: A Belsősomogyi Református egyházmegye Mária Terézia

korában. Csurgói Könyvtár XV. kötet. Csurgó, 1940.

A Veszprémi egyházmegye papságának névtára 1975. Veszprém, 1975.

Wimmer, Otto: Kennzeichen und Attribute der Heiligen. Tyrolia Verlag,

Innsbruck-Wien, 1990.